

KÖZLEMÉNYEK

BÁCSATYAI DÁNIEL

A BURGUNDIAI MAGYAR KALANDOZÁSOK ÉS FORRÁSAIK

(2. rész)*

935: melyik Burgundia?

Flodoard reimsi kanonok (919–966) *Annalese* alapján a magyarok a 935. esztendőben Burgundia földjére léptek, ám Rudolf király közeledtének hírére Itáliába vonultak vissza.¹ Hervé Mouillebouche szerint az egyértelműnek tűnő hír értelmezése korántsem kézenfekvő. Számára kérdéses ugyanis, hogy melyik Burgundiáról van szó, mivel az két területet is jelölhetett: egyrészt a 933-ban egyesített önálló Burgundiai Királyságot, amely keleten a mai Svájc nyugati részét, a Jura-hegységet, északon pedig a Saône folyóig Franche-Comté régiót foglalta magába, s amelyet a Welf családból származó II. Rudolf uralt; másrészt a Nyugati Frank Királyság részét képező Burgundiai Hercegséget, amelyen 935-ben Rudolf nyugati frank király testvérei, Fekete Hugó és Boso osztoztak.² Mouillebouche úgy véli, hogy a magyarok ebben az évben csak a keletibbi vidéket, a királyi Burgundiát fenyegették, s nem a francia, hanem névrokona, a burgundiai II. Rudolf király elől futamodtak meg.³ Hogy valóban így történt-e, arról Reimsi Flodoardot kell alaposabban vallatóra fognunk.

Az érseki város katedrálisának *archivariusa* a X. század első felének, s így a magyar kalandozások korának minden kétséget kizáróan legmegbízhatóbb krónikása. A fiatal kanonok egy nagy múltú reimsi hagyományt elevenített fel, amikor 919-ben történetírásra adta a fejét: az előző évszázad nagyformátumú politikusa, a Karoling királyok barátja és az *Annales Bertiniani* utolsó folytatója, Hinkmár érsek (†882) lebegtetett előtte példaként.⁴ Valóban, tárgyilagos stílusa, az események részletes és szenttelen előadásmódja miatt Flodoard évkönyve a *Saint-Bertin-i* és a *Fuldai Évkönyvek*hez, Regino *Chroniconjához*, kortársai közül pedig a Regino krónikáját folytató Adalbert történeti művéhez hasonlítható. Az eseményekkel egyidejűleg vezetett, az egyes esztendőkön belüli belső kronológiát általában pontosan tartó évkönyv nélkül nem csak a nyugati magyar hadjáratokról és kontextusokról tudnánk kevesebbet, hanem a Karoling-birodalom utódállamai közötti határvidék X. századi története is homályban maradna. Az *Annales* eredeti szövegét és évszámait nem rontották le a folyamatos másolásból adódó félreértések, mint a kolostori

* Az első rész a *Hadtörténelmi Közlemények* 2015. évi 128. évfolyamának 1. számában jelent meg, 105–119. o.

¹ Flodoard: *Annales*, 61–62. o.

² Bouchard 1999.

³ Mouillebouche 2006. 134–135. o.

⁴ Jacobsen 1978. 11. o.

évkönyveket, melyek kronológiája nem mindig megbízható, s a dátumok hagyománya sem minidig egységes. Flodoard műve a Keleti Frank Királyságban és Itáliában keletkezett kútfők ellenőrzésére is alkalmas.

Hogyan tudósít Flodoard a 935. évről? Legelőbb arról értesülünk, hogy Rudolf nyugati frank király a húsvétot (március 29.) Laonban töltötte, majd Soissons-ban országa előkelőivel tanácskozott. Ezután nagy jelentőségű eseményre, királytalálkozóra került sor, I. (Madarász) Henrik, és a két Rudolf, a nyugati frank és a burgundiai uralkodók részvételével – alighanem a keleti frank uralkodó kezdeményezésére. Mivel Henrik egy június 8-i oklevele valahol a Meuse mellékfolyója, a Chiers partján kelt, jó okkal feltételezhető, hogy a királytalálkozóra ezen a vidéken, a mai francia–belga határ közelében került sor 935 júniusában.⁵ A szívélyes légkörű eseményen rövid időre megbékéltek a forrongó hűbéresek is: kárpótták Vermandois grófjának területi veszteségeit, aki a nyugati frank király ellen Henrik pártfogását kereste, míg a keleti frank uralkodó visszaadta Rudolf öccse, Boso lotaringiai birtokait. A következő híradás a magyarok burgundiai fosztogatásairól szól, amellyel a kalandozók csak Rudolf király odaérkezésének hírére hagytak fel, majd továbbálltak Itáliába.⁶ Majd Wifrednek, Théroouanne püspökének *ordinatiója* következik, amelyre június 22-én került sor, ez után pedig arról értesülünk, hogy a király Dijont ostromolja. A település a hercegi Burgundia egyik legjelentősebb városa volt, s eredetileg Boso kezén volt. Most azonban a királyi öcs kísérete ismeretlen okból szembeszegült Rudolfal, s megszállta a várost (*Rodulfus rex Divionum castrum, quem Boso comes ceperat eiusque complices retinebant, obsidet*). Nem tudni, hogy a király kifejezetten a dijoni zendülők vagy a magyarok miatt érkezett-e Burgundiába; annyi azonban bizonyos, hogy a magyar hadjáratra júniusban vagy azután került sor, ám még szeptember előtt, mivel Flodoard szerint Rudolf az egész őszt betegen, ágyban fekvé töltötte.⁷

Hervé Mouillebouche más forgatókönyvet tart valószínűbbnek. Úgy véli, hogy a júniusi királytalálkozó után – amelyet tévesen Soissons-ba helyez – inkább a királyi Burgundia ura, II. Rudolf vehette ostrom alá Dijont. Félreérti ugyanis Flodoard idézett mondatát, s úgy véli, hogy Boso állt szemben az ostromlóval, noha a *praeteritum perfectum* alakban álló *ceperat* nem egyidejű a *retinebanttal*, hanem korábbi cselekvést jelöl: a Boso által birtokolt Dijonban hívei – uruk távollétében – önálló akcióba kezdtek. Mivel a nyugati frank Rudolf király aligha viselhetett háborút testvére ellen, aki mindig hű szövetségeseinek bizonyult, Mouillebouche számára az a következtetés adódik, hogy az ostromló valójában II. Rudolf burgundiai király volt, s így ő futamította meg a magyarokat – éspedig nem a hercegi, hanem a királyi Burgundia területéről.⁸ Arra nem kapunk magyarázatot, hogy a néhány hete még békében és egyetértésben elváló két Rudolf most miért fordult volna egymás ellen. Bosót egyébiránt ugyanezen év szeptemberében királyi fivére mellett találjuk Attigny-ben, ám nem sokkal ezután elhunyt, éppen a néhány hónappal azelőtti békeszerződésnek erővel érvényt szerző saint-quentin-i ostrom során, amelyben I. Henrik lotaringiai hűbéreseként kellett részt vennie.⁹

⁵ Lauer 1910. 75. o.; Rudolf itineráriumára lásd: Actes des Robert Ier et de Raoul, civ. o.

⁶ Flodoard: Annales, 61. o.

⁷ Flodoard: Annales, 62. o.

⁸ Mouillebouche 2006. 134. o.

⁹ Flodoard: Annales, 62. o.

Nem csak a dijoni ostromról szóló – mint láthattuk, Mouillebouche által tévesen értelmezett – beszámoló erősíti meg, hogy a magyarokat előző uralkodó Rudolf nyugati frank királlyal azonos. Súlyosan esik a latba, hogy a magyarok célpontjaként említett tulajdonnév (*per Burgundiam diffunduntur*) szerzőknél egyedül a hercegi tartományt jelöli. Ha ugyanis a Burgundiai Királyság területét akarja megnevezni, a reimsi kanonok a *Gallia Cisalpina* kifejezést használja, míg az uralkodót *rex Iurensis*nek címzi. Nincs okunk tehát, hogy kétségbe vonjuk: 935 nyarán őseink a Keleti Frank Királyságba, a hercegi Burgundia területére is behatoltak.

A 937. évi nagy hadjárat

A kalandozások történetjének földrajzi kiterjedését tekintve addig legnagyobb vállalkozása a 937. évi hadjárat volt, amely éppen úgy érintette a Keleti és a Nyugati Frank Királyságot, mint Dél-Itáliát – bár lehetséges, hogy a nyugati és a déli irányú hadjáratban különböző magyar kontingensek vettek részt. A nyugati hadjárat útvonala svábföldi, lotaringiai és nyugati frank évkönyvekből rekonstruálható. Miután – mint Widukind írja – az Európa szívébe behatoló magyarok sikertelenül támadtak rá nyugatról Szászországra, I. Ottó egészen a Nyugati Frank Királyság keleti határáig űzte a betolakodókat.¹⁰ A *Laoni Évkönyvként* (*Annales Laudunenses*) ismert kútfő X. századi írnokának tudósítása szerint őseink február 21-én, kedden reggel hat óra körül érték el a frankok hazáját (*patria Francorum*).¹¹ Mivel az évkönyvet bizonyíthatóan csak 911-ig vezették Laonban, s 970-től már biztosan Metzben folytatták,¹² így elképzelhető, hogy a magyar vonatkozású 937. évi hírt már a lotaringiai püspöki székhelyen jegyezték fel; vagyis a magyarok ekkor nem Laon, hanem Metz közelében jártak. Ez annál is inkább valószínű, mivel a trieri Szent Maximinus kolostor évkönyvének (*Annales Sancti Maximi Treverensis*) kortárs feljegyzése szerint I. Ottó éppen Metzbe üldözte a kalandozókat.¹³ A keleti frank király február 4-én még a szászországi Allstedtben tartózkodott,¹⁴ az összecsapásra és az üldözésre tehát az ezt követő tizenhét napban került sor. A magyarok (és hátukban üldözőik) a svábföldi annalista hagyomány szerint Wormsnál keltek át a Rajnán,¹⁵ majd délnyugat felé vették az irányt. Metz környékét elhagyva immár nem érezték a tarkójukon a keleti frank sereg leheletét – igaz, eredeti tervük: I. Ottó megtörése sem sikerült –, s lényegében zavartalanul dúlhatták *Orientalis Franciát* hónapokon keresztül.

Milyen állapotok fogadták a magyar hadsereget a Nyugati Frank Királyságban? 936 elején meghalt Rudolf király, s az angliai száműzetésben nevelkedő IV. (Tengerentúli) Lajos

¹⁰ Widukind: *Res gestae Saxonicae*, 71. o.

¹¹ *Annales Laudunenses*, 1295. o.

¹² MGH SS XV. 2. 1293. o.

¹³ *Annales S. Maximi Treverensis* 7. o. A trieri évkönyv Dionysius Exiguus húsvéti ciklusainak margóján maradt fenn egy IX. századi kódexben, amely egykor a trieri Szent Maximinus kolostor tulajdona volt, majd az intézmény szekularizációja után a bibliofil német író, Joseph Görres (1776–1848) kéziratgyűjteményébe (no. 16) került. *Jacobs* 1906. 193. o. Görres hagyatékának elárverezése (1902) után Theodor Cramer-Klett hohenzollerni kastélyában őrizték. *Rózycki* 1915. 113. o. Az évkönyvet, amely 708-tól 987-ig tárgyalja az eseményeket, valószínűleg ugyancsak Laonban másolták, mivel 840 és 876 között laoni történelemről ad hírt; a Trierre vonatkozó tudósítások 882-ben veszik kezdetüket. MGH SS IV. 5–6. o.

¹⁴ MGH DD K I/H I/O I. 95. o., no. 7.

¹⁵ *Annales Heremi II*, 185. o.; *Hermann: Chronicon*, 113. o. A svábföldi forrásokról a továbbiakban szöveg.

személyében – az elhunyt végakaratóval alighanem megegyezően – a trónra visszatértek a Karolingok.¹⁶ A restaurációt majdnem teljes egyetértés övezte: nagy meglepetésre a királyság leghatalmasabb hűbérese, a Karoling-ház leghevesebb ellenfelének számító Neustriai Hugó, Párizs, Tours, Orléans, Blois, Chartres és más északi grófságok és *pagusok* ura is az ifjú uralkodó mellé állt, sőt, ő készítette elő hazatérését és június 19-i laoni koronázását is.¹⁷ Bár a Robertidák közé tartozó Hugó nagybátyja és édesapja is viselte már a királyi címet, a Karoling-legitimitás tekintélyének ellensúlyozására sem ez, sem pedig a Szajnáától a Loire-ig tartó óriási birtok nem volt elegendő. Alighanem érezte, hogy még nem jött el az ő ideje – úgy vélhette azonban, hogy a gyermekségből éppen felcseperedő Lajost könnyűszerrel irányíthatja majd. Ebben a reményében egyelőre nem is kellett csalatkoznia: a király már 936-ban a *dux Francorum* címmel tüntette ki, az év végén pedig már a királyság második emberének (*in omnibus regnis nostris secundus*) nevezte.¹⁸ Még ugyanebben az évben egy gyors akció keretében közös vállalkozást indítottak az elhalt király öccse, Fekete Hugó hercegsége, Burgundia ellen, s megszállták Langres városát.¹⁹ E kezdeti törés ellenére a burgundiai herceg a jövőben hűséges maradt Lajos királyhoz – ellentétben a Karolingok egy másik régi ellenlábásával, Heribert vermandois-i gróffal. Az ifjú Lajos bizonyára nem felejtette el, hogy édesapja, III. (Együgyű) Károly Heribert fogságában hunyt el 929-ben. Az új uralkodó nem tűrhette az engedetlen vazallus ellenállását, s 938-ban Fekete Hugó segítségével bevette a Heribert által ellenőrzött Laont.²⁰ Lajos kezdeményezőkézségről tanúbizonyságot tevő lépése megkongatta a vészharangot Neustriai Hugó számára, s a királyság második embere a király ellenében Heribert pártjára állt.

Vajay Szabolcs szerint a magyarok burgundiai jelenléte hozzájárult ahhoz, hogy Fekete Hugó herceg az új uralkodó mellé állt – e kaland hátterében tehát IV. Lajos és a magyar törzsek együttműködését feltételezi.²¹ Kérdéses azonban, hogy 937-ben fennállt-e még az ellenségeskedés a herceg és a király között. A 936. évi burgundiai hadjáratot vélhetően Neustriai Hugó kényszerítette ki, talán azért, hogy elismertesse azokat az igényeket, amelyeket leánytestvére, az elhunyt Rudolf király felesége révén bírt a hercegségben.²² A háborúskodás végére minden jel szerint Langres vér nélküli elfoglalása tett pontot, Fekete Hugó aligha tehetett mást, mint hogy meghajolt az ország leghatalmasabb hűbérese által támogatott Karoling uralkodó előtt. Ha a magyarokat érte bármilyen felkérés, az alighanem a Robertida Neustriai Hugó fejéből pattant ki még 936-ban – a következő évben ugyanis már aligha volt szükség a kalandozók segítségére Fekete Hugó ellen.

Csakhogy eleink nem kizárólag a hercegi Burgundiát dúlták. Mint láttuk, eredeti céljuk az újdonsült keleti frank király legyőzése és megfélemlítése volt, ám I. Ottó egészen a Nyugati Frank Királyság határáig, Metzig üldözte őket. Aligha azzal a szándékkal indultak tehát eredetileg útnak a Kárpát-medencéből, hogy IV. Lajos burgundiai ellenlábását meggyengítsék – ebben az esetben egyenesen a hercegség felé vették volna az irányt. Ám a határ közelében sem kaphatták a megbízást, mivel a burgundiai herceg megregulázása

¹⁶ A Rudolf király halála utáni eseményekről összefoglalóan: *Dunbabin* 1999. 382–383. o.

¹⁷ *Flodoard: Annales*, 63–64. o.

¹⁸ *Actes de Louis IV roi de France* 2, 10.

¹⁹ *Flodoard: Annales*, 64. o.

²⁰ *Flodoard: Annales*, 70. o.

²¹ *Vajay* 1952. 15–18. o.; *Vajay* 1968. 82. o., 311. sz. j.

²² *Dunbabin* 1999. 383. o.

ekkorra már okafogyottá vált. Metz után mindenesetre a magyarok csapata Reims felé tartott. Flodoard beszámolója szerint a város közelében található verzy-i Szent Basolus monostorban rendezték be táborukat, s innen indították portyáikat a környező egyházak ellen. A reimsi kanonok *Annalése* nem bővelkedik a hírekben az esztendőről szóló leírásban, talán azért, mert 937-ben a szerző Rómában tartózkodott; hogy Reimsben mégis komoly visszhangot váltottak ki a magyarok környékbeli portyái, mi sem bizonyítja ékeesebben, mint hogy tudósítása túlnyomó részét Flodoard a kalandozás eseményeinek szentelte. Leírását csodás történetekkel egészítette ki – a hagiográfiai elemek súlya egyik bejegyzésben sem olyan jelentős, mint itt. Három istenítélet-szerű megmenekülésről emlékezik meg: a magyarok először Szent Macra fismes-i templomát kísérelték meg felgyújtani, sikertelenül; majd egy magyar vitéz keze a verzy-i monostorban az oltárhoz ragadt, így kénytelen volt az oltárkő egy darabjával távozni; végül pedig egy Bouvancourt-ból származó fogoly pap csodás megmeneküléséről és egy orbais-i szerzetes, Hucbaldus megpróbáltatásairól értesülhetünk, aki sértetlenül vészelte át a rátámadó magyarok csapásait és nyilait.²³

Fismes, Verzy, Bouvancourt – a portyák e Flodoardtól ismert helyszínei mind Reims közvetlen szomszédságában találhatók, s az orbais-i apátság is csak negyven kilométerre, nyugatra feküdt az érseki székhelytől. Szent Macra és Szent Basolus monostorai szorosan kötődtek a reimsi székesegyházhoz, Bouvancourt pedig a verzy-i apátság birtoka volt.²⁴ Orbais már a soissons-i egyházmegyében feküdt, ám a reimsi érsek joghatósága alá tartozott.²⁵ Flodoard tehát valójában a reimsi érseket ért károkról ad számot, amikor a magyarok Verzy-ből indított módszeres fosztogatásairól beszámol. Összegezethető az érsekség dülása IV. Lajos és a kalandozók Vajay által feltételezett szövetségével?

Ennek megválaszolásához ismernünk kell a reimsi érsek és az uralkodó kapcsolatának természetét. Kalauzunk ismét csak Flodoard lesz, aki közvetlen közelről, az események részeseként figyelte az egyháztartomány sorsának alakulását. A történetíró által nagyra becsült Seulf érsek halála (925) után hosszú harc indult meg az utódlás körül. Vermandois már emlegetett grófja, Heribert saját fiát, az ötéves Hugót ültette az érseki székre. Flodoard saját testi épsége kockáztatásával távolmaradt a botrányos választástól.²⁶ 931-re azonban Rudolf király megelégedte Heribert önkényeskedését, megszállta Reimset és saját jelöltjét, Artoldot tette meg a gyermek-főpap utódjának.²⁷ Az új érsek Rudolf utódjához, IV. Lajoshoz is hűséges maradt, s ő celebrálta a királlyá kenés szertartását is.²⁸ 936–937-ben küldöttség indult Reimsből VII. Leó pápához, amelynek élén maga Flodoard állt. Noha aligha adható végleges válasz arra, hogy mi volt a misszió célja, hihetőnek tűnik Peter Christian

²³ Alighanem 937-ben került sor a Reims közelében fekvő apátság, Saint-Thierry dülására is, ám erről csak *Flodoard Historia Remensis Ecclesiae* című művéből értesülünk: *Flodoard*: HRE, 130–131. o.

²⁴ *Flodoard*: *Annales*, 65–68. o. – Fismes 935-ben reimsi tartományi zsinat helyszíne volt. *Flodoard*: HRE, 417. o. Verzy-t Artold reimsi érsek szervezte újjá, amit Lotár nyugati frank király 955-ben hagyott jóvá. A királyi oklevél szerint az újabban kanonokok által benépesített apátság „vetustate temporis deficiente, cultu iustitie pene ad nihilum usque deducto” – vagyis őseinket annak ellenére sem említi, hogy Flodoardtól bizonyosan tudjuk: a magyarok itt jártak. *Actes de Lothaire et de Louis V*, 13–15. o., no. 6. Ebből is látszik, hogy nem lehet messzemenő következtetéseket levonni abból, hogy a kalandozókra történő utalások hiányoznak a korabeli oklevelek *narratió*iból.

²⁵ *Flodoard*: HRE, 155. o., 34. sz. j.

²⁶ *Flodoard*: *Annales*, 32–33. o.; *Jacobsen* 1978. 21–22. o.

²⁷ *Flodoard*: *Annales*, 51. o.

²⁸ *Flodoard*: *Annales*, 64. o.

Jacobsen magyarázata, amely szerint a reimsiek a frissen megkoronázott IV. Lajos érdekében keltek útra, s valójában az addig száműzetésben élő Karoling-ház és a pápaság közti megújuló diplomáciai kapcsolatokat egyengették.²⁹ Akár így volt, akár nem, nincs okunk kételkedni abban, hogy a király megbízott Artoldban. Olyannyira, hogy az érsek 940-ben a királytól pénzverési jogot nyert, s megkapta a reimsi grófság fölötti világi hatalmat is.³⁰ Amikor ugyanebben az esztendőben Reims ismét Heribert kezére került, Artold IV. Lajos kíséretéhez csatlakozott, s csak 946-ban foglalhatta el megint székét, amikor I. Ottó fel szabadította a várost.

Úgy tűnik tehát, hogy a magyarok olyan területet fosztogattak, amely IV. Lajos király egyik legközelebbi hívének, a reimsi érseknek az ellenőrzése alá tartozott. A kalandozók aligha tehettek volna ilyet, ha komolyan veszik azt a nyugati frank uralkodóval kötött megállapodást, amelyet Vajay Szabolcs feltételezett. Valójában minden az ellen szól, hogy Lajos király a magyarok segítségét kérte volna. Ebben az esetben ugyanis Vermandois grófjának birtokait kellett volna megtámadniuk, nem pedig a hűséges Artoldét; ha valaki – a feldúlt helyszínek elhelyezkedéséből ítélve – valóban megbízhatta a magyarokat, az éppen a bajkeverő Heribert gróf, a reimsi érsek esküdt ellensége volt.

Sajnos a magyar hadjáratról birtokunkban lévő egyéb mozaikok sem illeszkednek Vajay elméletébe. Kései források szerint a mieink hamarosan Neustriai Hugó grófságába, Orléans közelébe érkeztek, s itt egy csetepaté során kioltották Ebbónak, Déols urának életét.³¹ Ebbo az aquitániai herceg, III. Vilmos hűbérese volt, akinek IV. Lajos trónra lépését követően néhány évig le kellett mondenia poitiers-i grófságáról Neustriai Hugó javára.³² A magyarok talán Hugó és Vilmos konfliktusába avatkoztak be az előbbi oldalán? Erre aligha tudunk felelni. Őseink ezután Orléans-tól délre bukkannak fel: Flodoard szerint a bouvancourt-i pap Bourges (*pagus Biturigense*) közelében szabadult ki a rabságból, a kalandozók tehát idáig is eljutottak 937-ben.³³ Valószínűleg ennél nyugatabbra, az Atlanti-óceán partjainál is jártak, s talán a tőlük való félelemnek tulajdonítható az is, hogy a Bourges-tól nyolcvan kilométerre, nyugatra található Indre-parti Szent Genulphus-monorostor (Saint-Genou) lakói névadójuk ereklyéit átköltöztették a biztonságosabb Loche-ba, amely szintén az említett folyó mellett található.³⁴

²⁹ Jacobsen 1978. 27–28. o.

³⁰ Flodoard: *Annales*, 75. o.

³¹ Két XII. század második felében alkotó történetíró, a cluny-i szerzetes Richard de Poitiers (†1174 k.) és a premontrai kanonok Robert d'Auxerre (†1212) is megemlékezik az eseményről. Bár csak az utóbbi hivatkozik rá, valószínűleg mindketten – egymástól függetlenül – egy azóta elveszett *Translatio Sancti Gildasi* című munkából merítették. *Lot* 1907. 265–266. o. Ebbo haláláról Richard őrzött meg több információt; eszerint Déols ura akkor keveredett csetepatéba a magyarokkal, amikor megkísérelt átkelni a Loire folyón; majd Szent Ányos orléans-i templomában temették el: „Cuius [sc. Ludowici IV. B. D.] anno secundo Ungri Franciam Burgundiam Aquitaniam populari coeperunt. Quos Ebbo nobilis Bituricus, fundator Dolensis coenobii, Ligerim Aurelianis transire coegit, et ibi vulneratus ad mortem obiit, in Ecclesia Sancti Aniani sepultus, sicut in translatione Sancti Gildasii reperitur.” *Richard de Poitiers*: *Chronica*, 28. o.

³² Kienast 1968. 79. o.

³³ Flodoard: *Annales*, 67–68. o.

³⁴ A bizonytalanságot az okozza, hogy az elbeszélés első felbukkanásakor, a XI. század elején íródott *Vita et miracula Sancti Genulphi* (BHL 3357) vonatkozó helyén nem a magyarok, hanem a normannok elől menekítik a szent testét Loche-ba, majd egy másik alkalommal *quadam hostium persecutione* Palluau-ba. *Vita et miracula S. Genulphi*, 455. o. Azt, hogy mindkét alkalommal a magyarok közelsége rémítette meg a szerzeteseket, csupán a valamivel később keletkezett *Miracula Sancti Genulphi* (BHL 3359) írja. *Miracula S. Genulphi*, 467. o. A BHL 3357 szerint a visszaköltözés Helias apát idején történt, akit még ismertek a BHL

Flodoard ezután már nem kíséri figyelemmel a magyarok útvonalát, így nem említi, amit a maroknyi egykorú és a számtalan kései kútfő igen: a kalandozók 937. évi burgundiai portyáit. Jogosan figyelt fel azonban Hervé Mouillebouche arra a jelenségre, hogy a hercegségbe vezetett ez évi hadjárat híre – noha az eseményről más hagyomány is beszámol – csak a XI. században, Hermann von Reichenau világkrónikája nyomán terjedt el a történeti irodalomban.³⁵ A francia kutató szerint igen valószínű, hogy az értesülés csupán a jeles kolostori történetíró hibás okoskodása. Valóban felkeltheti gyanúnk az, hogy Hermann 937. évi híre minden jel szerint az *Annales Augienses* (AAug, Párizs, BnF lat. 4860) 932. évi tudósításának szó szerint átvett és némileg kibővített változata. Nem a reichenau krónikás volt azonban az első, aki 937-re helyezte az eseménysort: az *Annales Heremi* néven ismert einsiedelni évkönyvek első variánsában (AH1, Einsiedeln, Stiftsbibliothek 29) is ugyanennél az esztendőnél olvasható.³⁶ Noha mindkét évkönyvet a X. században másolták, sem az AAug-ról, sem pedig az AH1-ről nem állítható, hogy eredeti formában fennmaradt hírek gyűjteménye lenne – valójában mindkettő egyetlen kéz által tisztázott másolatban maradt ránk. Mindebből sajnos az következik, hogy pusztán filológiai okfejtéssel nem tudjuk eldönteni, hogy a szóban forgó kalandra 932-ben vagy 937-ben került-e sor. Burgundia mindenesetre valóban csak Hermannál szövődik be a svábföldi hagyományba.

Ugyancsak megtalálható a magyarok 937. évi burgundiai hadjáratának híre a *Vendome-i Évkönyvben* (*Annales Vindocienses*), amelyet szintén a XI. században állítottak össze. Mouillebouche szerint az évkönyv X. századi hírei egyértelműen Flodoardot követik, ezért úgy véli, hogy az esemény félreértés eredményeként olvasható 937 és nem 935 alatt – az utóbbi évben ugyanis a magyarok Flodoard szerint is jártak Burgundiában.³⁷ Mouillebouche-nak ebben alighanem igaza van – ám egy másik igen fontos X. századi forráscsoport esetében bizonyosan téved.

A Szent Kolumba mártír tiszteletére emelt sens-i monostor évkönyve (*Annales Sanctae Columbae Senonensis*) szerint a magyarok 937. március 24-én hozzáfogtak *Francia*, Burgundia és Aquitánia határainak dűléséhez.³⁸ A francia forradalom idején lerombolt monostor a hercegség északnyugati sarkában található városon kívül, északra helyezkedett el a Yonne folyó partján. Évkönyve egy Vatikánban őrzött IX. századi Beda-kéziratban (Reg. Lat. 755) maradt fenn, a húsvéti táblázatok mellett. A kódex Sens-ben készült, ám a XI. században ideiglenesen a normandiai Fécampban használták, s itt másolták lapjai

3359 szerzőjének idősebb kortársai. Helias ezek szerint a X. század második felében működött. Mivel a normannok is sokszor fenyegették ezt a vidéket, igen nehéz eldönteni, hogy őmiattuk vagy a kalandozó magyarok miatt fogták-e menekülőre Saint-Genou szerzetesei, ám a környék pusztításáról szóló értesülés aligha légből kapott. A monostor korai történetének forrásairól lásd: *Oury* 1978.

³⁵ *Mouillebouche* 2006. 143–147. o.

³⁶ AAug: „932. Ungari per orientales Francos et Alemanniam multis civitatibus igne et gladio consumptis, iuxta Wormatiam Rheno transito, usque ad mare oceanum regnum Galliae devastaverunt, et per Italiam redierunt.” *Annales Augienses*, 69. o. AH1: „937. <Un>gar per orientales <F>ranchos et Alemanniam multis civitatibus <ig>ne et gladio consumptis iuxta Vuormatiam Rheno transito usque ad mare Oceanum regnum <Ga>llie devastaverunt, <per> Italiam redierunt.” *Annales Heremi* I, 185. o. Hermann von Reichenau: „937. Ungarii per Baioariam Alamanniamque et Orientalem Franciam praedis gladio igneque furendo vagantes, transito Wormalie Rheno, Alsatiam, regnum Lotharii, et adjacentes usque ad Oceanum Gallias vastantes, per Burgundiam Italiamque tandem in Pannoniam redierunt.” *Hermann: Chronicon*, 113. o.

³⁷ *Mouillebouche* 2006. 146. o.

³⁸ *Annales S. Columbae Senonensis*, 105. o.

közé Szent Ágoston vallomásait és Szent Berta életrajzát.³⁹ A forrás 708 és 771 közötti szűkszavú hírei a Karolingok felemelkedését kísérik figyelemmel, s a Karoling-kor leg-
idősebb évkönyvével, az *Annales Sancti Amandival* egyezik; 796-tól kezdődő tudósításai
között ellenben nem egy van, amelyet csak ez az évkönyv hagyományozott ránk. 804-től
1218-ig már a 620-ban alapított Szent Kolumba-apátságra vonatkozó értesüléseket találunk
benne. A feljegyzések csak 868-tól egykorúak a *scriptorokkal*,⁴⁰ ám stílusuk, érdeklődé-
sük már 804-től kezdve egységes jegyeket mutat: a figyelem középpontjában a különleges
égi jelenségek állnak, s alig van olyan hír, ahol ne szerepelne pontos dátum. A magyarok
betöréséről ezt olvassuk:

937. 6. Kal. Marc. Circa gallicinum usque illuscescente die sanguineae acies per totam coeli
faciem apparuerunt, ac 9. Kalendarum Aprilium efferat Ungarorum barbaries cum ingenita sibi
ferocitate fines Francorum, Burgundiorum, simulque Aquitaniorum ferro metere atque igne
depopulari late pervagando coepit.

A dátum ellenére Mouillebouche nem tartja megbízhatónak az évkönyv híret, vélemé-
nye szerint azt Flodoard *Annalese* ihlette. Ennek bizonyítékát a február 24-én tapasztalt
égi jelenségben látja, amelyről – dátum nélkül – Flodoardnál is olvashatunk.⁴¹ A sens-i
évkönyv korábbi hírei azonban elárulják, hogy az annalista már majd egy évszázada bevált
formulákhoz igazodva szerkesztette meg 937. évi bejegyzését: ugyanezt a megfogalmazást
olvashatjuk egy üstökös 861. évi feltűnésével kapcsolatban is.⁴² A Reims-környéki pusztít-
ást esetelő Flodoard és a sens-i *Annales Sanctae Columbae* ezen kívül semmiféle hason-
lóságot sem mutat. eltérő nézőpontokból készült, egymástól független pillanatfelvételekkel
állunk tehát szemben. Ebből természetesen az következik, hogy nincs okunk kételkedni
abban, hogy a magyarok ebben az évben eljutottak Aquitániáig is. Zavarba ejtő azonban,
hogyan tudta a sens-i évkönyvíró az általa említett régiók elleni magyar támadást egyetlen
dátumhoz, március 24-hez kötni. Ennek megfejtésében egy másik X. századi sens-i forrás,
a *Notae Senonenses*⁴³ néven ismert töredékek lesznek a segítségünkre. E független kútfő
ismeretlen Mouillebouche számára – noha híradása alapján aligha lehet kétségbe vonni azt,
hogy őseink 937-ben valóban jártak a Burgundiai Hercegség területén.

Egy valaha Sens-ben használatos, X. századi Jeromos-féle *maryrologium* kódexe
őrizte meg a másik magyarokra vonatkozó sens-i feljegyzést, amely a hazai kutatásban
Bánlaky József hadtörténeti összefoglalóján kívül említetlen maradt, s Gombos Albin
*Catalogus*ában sem szerepel.⁴⁴ A kézirat két töredékben maradt fenn, az egyik Párizsban
(BnF Nouv. Acq. 1604), a másik a Vatikánban (Reg. Lat. 567) található. A párizsi kódex
kalendáriuma december 25-től június 8-ig tart, a vatikánié július 25-től december 24-ig.

³⁹ Avril 1964. 522–525. o.

⁴⁰ MGH SS I. 102. o.

⁴¹ Mouillebouche 2006. 160. o.

⁴² „861. 6. Idus Marcii ignee acies apparuerunt in celo circa galicinium.” Annales S. Columbae Senonensis, 103. o.

⁴³ A magyar vonatkozású rész kiadását lásd: Notae Senonenses, 164. o. A teljes *sacramentarium* és a marginális történeti feljegyzések legutóbbi kiadását lásd: Nocent 1968. 675–750. o. A forrásról összefoglalóan: Wattenbach – Levison – Löwe 1990. 559. o., 271. sz. j.

⁴⁴ Bánlaky 1929. 65. o. 6. sz. j. Az évkönyv mondatát a forráshely megjelölése nélkül idézi: Bóna 2000. 49. o.

A vatikáni töredék *martyrologiumát*, amelyet később egy *sacramentariummal* kötötték egybe, egy *penitentiale*, valamint komputisztikai, asztronómiai, meteorológiai és kronológiai tárgyú feljegyzések zárják. Ezek között kapott helyet három történeti bejegyzés (*Notae Senonenses*), amelyek közül az első a magyarok sens-i tartózkodásáról emlékezik meg:

937. 9. kal. Aprilis, Hungari Sennis venerunt.

Ez a hír kétségtelenül rímel arra, amit az *Annales Sanctae Columbae Senonensis*ben olvashatunk, s egyértelműen igazolja, hogy a magyarok 937. március 24-én Sens közelében jártak.⁴⁵

Helyi hagyományok

Nem állítható tehát, hogy a korabeli évkönyvek hallgatnának a burgundiai kalandozásokról, amelyekről 913/917-ben, 935-ben és 937-ben is megbízható kútfő ad hírt. Ehhez hozzátehetjük, hogy őseink valószínűleg 926-ban is érintették a Burgundiai Királyság északkeleti határait, amikor a Vogézek és Alsó-Lotaringia vidékét dúlták – ehhez a hadjáratához kapcsolódhatnak Lure és Luxeuil apátságainak magyar-hagyományai. Emellett a Flodoard által emlegetett 951. évi, Aquitániát érintő kaland esetében is Burgundián keresztül vezethetett a magyarok útja,⁴⁶ s a 954. évi nyugat-európai hadjárat során ugyan csak Burgundián és Itálián keresztül tértek haza. Ám korántsem csak ennyi információ áll rendelkezésünkre. A kortársakon kívül az utókor is számon tartotta a Burgundiába látogató magyarok emlékét. Az azonban kérdéses – különösen a francia történetírás már ismertett szkeptikus álláspontját magáévá tevő Hervé Mouillebouche számára –, hogy a kései hagyományok mögött valóban minden esetben kell-e számolnunk magyar portyával. Kétségtelen, hogy a kései egyházi írók a magyarok látogatásának és pusztításainak elhomályosult emlékét saját elbeszélői céljaiknak megfelelően sztereotip fordulatokkal, adott esetben hagiográfiai klisékkel frissítették fel, s később – mint a középkori történetírásban oly sokszor – ezek az elbeszélések váltak a krónikás hagyomány alapjává. De vajon elegendő ok-e mindez, hogy minden hitelt megvonjuk kútfőinktől, beleértve a rá rakódott elbeszélői elemek alatti talapzatot, azaz a magyarok egykori jelenlétének hírét is? Véleményem szerint általánosítások helyett célszerű esetről-esetre megvizsgálni az egyes burgundiai helyek emlékezetét, hogy eldönthessük: a közösség pusztán valamiféle narratív jogbiztosításnak tekintette-e csupán a kalandozók pusztításairól szóló elbeszélést, vagy – bár a kettő korántsem zárja ki egymást – a monostor valóban megszenvedhette-

⁴⁵ A másik két 941-nél említett feljegyzés korántsem ilyen megbízható. Az egyik arról számol be, hogy Gualter sens-i érsek és Garnier sens-i gróf 941-ben elfoglalták Sens városát. Ekkor azonban már sem a főpap, sem a főúr nem volt az élők sorában. A híradás így inkább vonatkozhat a 890-es évekre, amikor – az *Annales Sanctae Columbae* szerint – Sens lakói Richárd burgundi herceg pártfogását kérték az érsek és a gróf ellenében (895). A másik bejegyzés egy 941 októberében feltűnő üstökösről emlékezik meg, ám az értesülés megfogalmazása kísértetiesen emlékeztet az *Annales Sanctae Columbae* 909-es, illetve az *Annales Floriacenses* 905-ös hírének szövegére, azzal a különbséggel, hogy ezekben május olvasható. A két utóbbi évkönyv hírei tehát egyaránt a Regino által is említett, 905 májusában felbukkanó üstökösre vonatkoznak. Az azonos fogalmazás – az *Annales Sanctae Columbae* 861. és 937. évi híradásaihoz hasonlóan – így nem feltétlenül csökkenti az értesülések hitelét, mivel a dátumok szemmel láthatóan különböznek.

⁴⁶ Flodoard: *Annales*, 131. o.

a magyarok látogatását. További kérdés az is, hogy a magyaroknak nevezett barbárok alatt valóban őseinket kell-e értenünk. Az alábbi szemlében ezekre a kérdésekre próbálok meg feleletet adni.

Sens

Szent Kolumba egyháza mellett egy másik falakon kívüli monostor, a várostól keletre épült Szent Péter apátság szerzetesei (Saint-Pierre-le-Vif) is számon tartották a magyarok egykori sens-i jelenlétét. Gyanakvásra ad okot azonban, hogy a monostori történeti hagyomány első képviselője, a sokoldalú Odorannus *monachus* autográf kéziratban (Vat. Reg. lat. 577, XI. sz. első fele) fennmaradt krónikája nem emlékezik meg a kolostor egy évszázaddal korábban bekövetkezett pusztulásáról.⁴⁷ Nem így a valamivel később íródott *Translatio Sanctorum Saviniani et Potentiani* (BHL 7437). A másolatként (Auxerre BM, ms. 128, XII. sz. eleje) fennmaradt kolostortörténet szerint a normannok Vilmos érsek (932–938) és Sámson apát (920 k.–940 k.) idején csaptak le a kolostorra.⁴⁸ Ennek ellentmond az elbeszélés egy másik állítása, mely szerint az eseményre III. (Együgyű) Károly és Richárd burgundi herceg uralkodásakor került sor – ezek szerint tehát 921 előtt.⁴⁹ Szent Péter monostorából korábban már a városon belüli Szent István templomba menekítették a város élén álló első főpap, Savinianus és mártírtársai ereklyéit. Savinianus tanítványa, Szent Serotinus maradványai azonban ott maradtak a fenyegetett épületben, amit a barbárok felgyújtottak – ám Serotinus kápolnája csodálatos módon nem lett a lángok martaléka. A veszély elmúltával a szerzetesek hazatérnének, ám a korábban hízelgő modorú Vilmos érsek most zsarnoki módon magánál tartja a mártírok ereklyéit, s kipenderíti a testvéreket Sens-ből. Hamarosan azonban baljós jelek közepette maguk a relikviák tudatják vele, hogy máshol nem nyugodhatnak, csakis a falakon kívül, s Vilmos kénytelen engedni a patrónusaikat visszakövetelő szerzeteseknek.⁵⁰ Manapság gyakran hangsúlyozzák az efféle történetek vitairat-jellegét, s a X. századi érsekek és a monostor kapcsolatát középpontba állító *Translatio* valóban akkor íródhatott, amikor Saint-Pierre-le-Vif jogainak csorbítatlansága ismét veszélyben forgott – vagyis Gelduin sens-i érsek (1032–1049) idején.

Normannok vagy magyarok a felelősök – esetleg meg sem történt a dúlás? Mouillebouche a *Translatio* leírását a normannok 886. évi sens-i tartózkodásához kapcsolja – ez azonban igen kevésbé valószínű, mivel még távolról sem felel meg a hagiográfiai mű által megadott – jóllehet ellentmondásos – időkereteknek.⁵¹ Ha valóban sok került pusztításra, akkor az aligha csak véletlenül kötődött Sámson apát és Vilmos érsek személyéhez, vagyis a 930-as évekhez, így azt – különösen az *Annales Sanctae Columbae* híradásának fényében – csak a magyaroknak tulajdoníthatjuk. Ami azt a lehetséges ellenvetést illeti, hogy a forrás leírása a két egyház XI. századi konfliktusában felhasznált fegyver volt csupán, aligha tarthatjuk teljesen kielégítő magyarázatnak. A *Translatio* természetesen nem azért íródott, hogy a későbbi korok történészei a kalandozások forrásaként vizsgálhassák. Az intézményi jo-

⁴⁷ *Odorannus*: Chronica.

⁴⁸ Transl. SS. Savin. Potent., 356–357. o.

⁴⁹ Transl. SS. Savin. Potent., 357. o.

⁵⁰ Transl. SS. Savin. Potent., 357–360. o.

⁵¹ *Mouillebouche* 2006. 161. o.

gok védelmében írt művek szerzőinek azonban szem előtt kellett tartaniuk, hogy a jelen céljainak megfelelően megfogalmazott elbeszélés legjobb tudomásuk szerint hiteles és hihető legyen. Az összes ellentmondást aligha oldhatjuk fel. Azt a megoldást tartom életszerűnek, amelyet az a kolostori történetíró is, aki a XI. század végén írt krónikájában (*Chronicon Sancti Petri Vivi Senonensis*) – a két falakon kívüli monostor, a Szent Kolumba és a Szent Péter apátságok hagyományait összekapcsolva – a Saint-Pierre-le-Vif pusztulását a 937. esztendőre tette, s a magyarok számlájára írta.⁵²

Bèze

Bèze esetében Mouillebouche szerint legfőbb forrásunk a monostor évkönyve, az *Annales Besuenses*, amely egy kései kézirat (Párizs, BnF lat. 5009, XIII. sz.) húsvéti táblái mellett maradt fenn, ám számos régi értesülést őrzött meg.⁵³ A kútfő állítása szerint a magyarok 933-ban *Franciát* és Burgundiát dúlták, s ennek során vetődtek el Bèze-be is.⁵⁴ Mouillebouche vélekedésével szemben korántsem ez az első híradás a bèze-i kalandról, noha az MGH *Scriptores* sorozata második kötetében kiadott mű bevezetőjében valóban azt olvassuk, hogy az évkönyv a bèze-i historiográfia origó pontja.⁵⁵ Azóta azonban bizonyítást nyert, hogy az *Annales Besuenses* valójában a *Chronicon Besuense* című ún. kartuláriumkrónika (BnF lat. 4997, XII. sz.) kivonata csupán, amelyet a XII. században szerkesztett össze egy János nevű szerzetes a közeli Dijon krónikás hagyományainak és a monostor okleveles forrásainak és helyi tradícióinak felhasználásával.⁵⁶ Ilyen helyi értesülés lehet (*secundum quod in scedulis veteribus invenimus*) a *Chronicon* állítása, amely szerint Bèze-nek hajdan hét csapást kellett elszenvednie; a monostor passiójának állomásai közé a szerző felvette a keresztények polgárháborúját, a vandálok, majd a szaracénok pusztítását 731-ben. Egy alkalommal a szerzetesek járvány miatt hagyják el a kolostort, más-kor Nagy Károly apja, Pippin jóvoltából világi asszony fennhatósága alá kerülnek, amely a közösség hanyatlásához vezetett. A legszörnyűbb csapás mindközül (*ultima destructio, desolatio desolationum*) a normannok műve volt – az általuk 888-ban meggyilkolt hét szerzetes nevét is a *Chronicon* őrizte meg.⁵⁷ Az utolsó pusztításra csak néhány bekezdéssel később kerít sort a szerző. Közli, hogy a fent említett hat szerencsétlenségről szóló tudósítások fellelése után még alaposabban átkutatta (*diligentius perscrutantes*) a régi iratokat, ahol újabb híradásokra bukkant. Ezek szerint a magyarok öt alkalommal gyújtották fel a monostort, s ebből kettő időpontját is megtudhatjuk: az egyik 936 júliusában, a másik 937-ben történt – s az utóbbi hír megfogalmazása végső soron az *Annales Sanctae Columbaera* megy vissza. A krónika szerint Bèze csak jó pár évtizeddel később, 981-ben nyerte vissza régi fényét, Bruno langres-i püspöknek köszönhetően.⁵⁸

Mouillebouche rekonstrukciója szerint az *Annales Besuenses* szerzőjét először egy *necrologium* ihlethette meg, ahol a normannok által megölt hét testvér neve szerepelt.

⁵² *Chronicon S. Petri Vivi Senonensis*, 74–75. o.

⁵³ *Mouillebouche* 2006. 161. o.

⁵⁴ *Annales Besuenses*, 249. o.

⁵⁵ *Annales Besuenses*, 247. o.

⁵⁶ MGH SS V. 37. o.

⁵⁷ *Chronicon Besuense*, 278–280. o.

⁵⁸ *Chronicon Besuense*, 286–287. o.

Majd Radolfus Glaber *Vita Willelmijében* azt olvashatta, hogy Bèze többször is a pogányok áldozatává vált, így nem volt más dolga, mint hogy népneveket és lehetséges dátumokat keressen. Talált is: 731-et (szaracénok), 888-at (normannok) és 933-at (magyarok). Az utóbbi a reichenauai hagyományból származhat, amely a magyarok jelenlétét a Nyugati Frank Királyságban 933-ra tette – ám ahol *Gallia* dúlása 932-nél vagy 937-nél szerepel. Ez a hagyomány teljeseedett ki a *Chroniconban* a hét csapással, amely természetesen a közösség történelmének eszkatológikus értelmezése; a bèze-i kolostor passiója által immár az üdvtörténet rendszerébe illeszkedhetett.⁵⁹

Mint említettem, Mouillebouché nem tud arról, hogy a bèze-i források leszármazása valójában fordított: az *Annales* jelenleg ismert formájában – legalábbis, ami az oklevélkivonatokat illeti – a *Chronicon* rövidített változata. A néhol eltérő helyi történeti hagyományok – mint például a magyarok látogatásának különböző dátumai – azonban magyarázatot igényelnek. Láthattuk, hogy éppen a csapásokat leíró fejezetekben utal a *Chronicon* szerzője arra, hogy a mű két szakaszban íródott – a magyar betörésről szóló híradást csak később találta meg és illesztette a műbe. Lehetséges, hogy az *Annales* csupán az első, rövidebb szövegváltozat kivonata? Ez megmagyarázná, hogy az évkönyvben miért szerepel 933 (talán valóban a reichenauai hagyomány nyomán), amíg a krónikában 936 július és a 937. esztendő: utóbbi dátumok a szerző újabb kutatásai nyomán kerülhettek be a műbe.

Annak a nyakatekert megoldásnak alig van valószínűsége, amely szerint a bèze-i historiográfiában olvasható különféle barbároktól elszenvedett csapásokat Glaber hagiográfiai munkája ihlette. Mouillebouché is említi érvei között, hogy a burgundiai történetíró egy ideig Bèze szerzetese volt, így az általa általánosságban említett pusztításokról nyilvánvalóan éppen szerzetesársaitól hallhatott.⁶⁰ Számomra érthetetlen, hogy miért lenne olyan meglepő, ha ez a motívum Glabertől függetlenül is megjelent volna a kolostori történetírásban. Magyarán: egy bèze-i szerzetesnek aligha Glabert kellett megkérdeznie saját kolostora hagyományairól. Azokat a kortárs közönség számára funkciótlan információteredékeket, mint a 936. (helyesebben inkább 935.) évi kaland júliusi időpontja, vagy a kolostort érintő magyar kalandok ötös száma, mi magyarázhatná más, mint a magyar jelenlétre vonatkozó önálló történeti emlékezet? Itt sem látok komoly okot, hogy kétségbe vonjuk: a kalandozók valóban jártak Bèze-ben – legvalószínűbben 935 júliusában.

Saint-Apollinaire

Az 1031 és 1047 között íródott *Miracula Sancti Apollinaris* (BHL 627) is megemlékezik a magyarok burgundiai dúlásáról, még hozzá meglehetősen egyedi megfogalmazásban.⁶¹ A munka a dijoni Szent Benignus apátságban keletkezett, s annak a szellemi kötelességnek a tanúja, amely a burgundiai monostort a ravennai mártírpüspök, Szent Apollinaris személyén keresztül az itáliai várossal összekötötte. A vértanú tiszteletére emelt templom Dijon falaitól északkeletre, körülbelül három kilométernyi távolságra található, s a forrás állítása szerint Klodvig király felesége, Klotild alapította a VI. század elején. A *Miracula* szerzője szerint a mű megírására éppen azok a Ravennából érkező szerzetesek ösztönöz-

⁵⁹ Mouillebouché 2006. 158–159. o.

⁶⁰ Mouillebouché 2006. 159. o.

⁶¹ *Miracula S. Apollinaris*, 352–358. o.

ték, akik értesültek az Apollinaris-templomban megedett csodákról, ahol Klotildnak hála, a szent egy ereklyéjét is tisztelték. Az egyház kezdeteinek tárgyalása után mindjárt a magyarok pusztításának felemlegetésével veszi fel Saint-Apollinaire történetének fonalát a szerző, akit korábban a ravennai származású Jean de Fécamp-mal azonosítottak, ám Mouillebouche meggyőző érve szerint inkább a dijoni közösség helyi származású tagjai között kell keresnünk.⁶²

Számos helyen olvashatjuk, hogy a barbárok hiába próbálkoznak keresztény templomok felgyújtásával; az Isten házát megsértő hitetleneket utolérő égi bosszú toposza azonban alig-alig bukkan fel ilyen egyedien szemléletes megfogalmazásban. A szélcsend miatt kudarcot valló magyarok papjaikhoz (*ministri fanorum suorum*) fordulnak, akik kecskeáldozatot mutatnak be istenüknek, Wotannak. Miután mindez eredménytelen marad, sőt a tűz a templom helyett éppen az egyik magyart emészti el, a vezérek vérfürdőt rendeznek a pogány papok között. Tovább próbálkoznak, s most saját főzőalkalmazásukkal (*coquinae ciborum suorum*) segítségével próbálják elterjeszteni a lángokat, ismét sikertelenül. A templom, amelynek tetőszerkezete a szerző szerint később, békeidőben olyan könnyen felgyulladt, ezúttal megmenekült – csak a templomkapu elfeketedett eresztékei és egy kerekded lyuk jelezték az utókor számára, hogy Saint-Apollinaire-nek milyen próbatételt kellett egykor kiállnia.⁶³

Az elbeszélés egyediségét Mouillebouche is elismerte, ám ezúttal is bonyolult és kevésbé meggyőző érveléssel kísérelt meg magyarázatot adni a keletkezés körülményeire: abból indult ki ugyanis, hogy Saint-Apollinaire magyar-hagyománya a Ravennából Dijonba érkező szerzetesek hatására öltött alakot, így az epizód végeredményben a magyaroktól egykor igen szorongatott Itália történeti emlékezetének hatása alatt állna. Ezt az itáliai élményanyagot előbb Glaber históriájának – a magyarok kétszer (*semel ac bis*) támadtak Galliára⁶⁴ –, majd Flodoard évkönyvének – voltak egyházak, amelyeket nem sikerült felgyújtaniuk⁶⁵ – történeti információival ötvözte volna a dijoni író. A Dijonban is működő Glaber munkái valóban hatással lehettek szerzőnkre, ám a csekélyke párhuzam a magyar betörések számáról aligha elegendő, hogy kétségbe vonjuk az elbeszélés igazságmagját. Flodoard hatásának feltételezését erőltetettnek érzem, már csak azért is, mivel ismerete nem mutatható ki a dijoni történetírásban egészen a XII. századig.⁶⁶ Nem tudok arról, hogy Ravenna emlékezetében helyet kaptak volna a kalandozók; azt pedig eddig is láthatjuk, hogy egy burgundiai egyháznak nem Itáliából kellett magyar-hagyományait kölcsönöznie.

Kétségtelen, hogy Wotan említése a hitelesség ellen szól. A *Miracula* szerzőjének azonban aligha lehettek ismeretei az ősi magyar vallásról; Wotan, a keresztény irodalomban már régóta és gyakran emlegetett germán istenség, ezúttal a pogány hitvilág *par excellence* főisteneként lép elénk. Az elbeszélés frissessége és a sérült objektumok, amelyeket a XI. század első felében a helyi hagyomány egyértelműen a magyarokkal hozott

⁶² *Mouillebouche* 2006. 140–141. o., 39. sz. j.

⁶³ *Miracula S. Apollinaris*, 354. o.

⁶⁴ *Glaber: Historiarum Libri* V. 58. o.

⁶⁵ *Flodoard: Annales*, 66. o.

⁶⁶ A normandiai Fécamp monostorában azonban már a XI. század elején ismert volt Flodoard évkönyve; Mouillebouche szerint a ravennai származású Jean de Fécamp hozhatta a normandiai apátságból Dijonba az *Annales* ismeretét, amikor 1046-ban a Szent Benignus monostor apátja lett. *Mouillebouche* 2006. 141–142. o.

összefüggésbe, véleményem szerint azt valószínűsítik, hogy a Dijon környéki dűlást sem kell kétségbe vonnunk, mint ahogy nem szabad meglepődnünk azon, hogy a szerző tudósítását általánosító vallástörténeti ismeretekkel dúsította fel – végeredményben Regino sem tett másképp, amikor a szkítákra vonatkozó ókori közhelyeket megismételte. A Bèze-től mindössze 20 kilométerre délre fekvő Saint-Apollinaire-t őseink talán ugyancsak 935 nyarán fenyegették.

Chalon-sur-Saône

A Saône jobb partján fekvő város környékének dűlásáról mindössze két kései dokumentum ad hírt. A püspöki székhely közvetlen szomszédságában két jelentős monostor működött, s a jelek szerint mindkét intézmény számon tartotta a magyarok egykori jelenlétét. A várostól délkeletre a folyó bal partján található monostort Chalon II. századi apostolának, Szent Marcellnek szentelték, s itt tisztelték a térítő sírját is. A szent mártír nevét az apátság körüli falu (*villa Hubiliacus*) is felvette (Saint-Marcel).⁶⁷ A Péter apostol tiszteletére épült másik monostor szintén a városon kívül, a falaktól közvetlenül északnyugatra helyezkedett el. Aligha lenne meglepő tehát, ha a szóban forgó apátságokat a magyarok könnyűszerrel kifosztották és felgyújtották volna – ám a pusztításról beszámoló XI. századi oklevelek több izgalmas kérdést is felvetnek. Mint látni fogjuk, mindkettő a közösség jogainak és birtokainak védelmében íródott, *narratióik* egyaránt beszámolnak a monostorok hánytatott sorsáról. Mivel nem maradtak fenn a közelmúltra vonatkozó beszámolók (*inventio-, translatio-, és miracula-irodalom*), így mindkét dokumentum a közösség múltképe és önazonosságának elsődleges forrásává vált.

Ahogy a Saint-Marcel-lès-Chalon XII. században összeszerkesztett kartuláriumának legutóbbi kiadója, Constance Brittain Bouchard megállapította, az apátság korai története valóságos állatorvosi lova a monasztikus közösségek koraközépkori sorsának.⁶⁸ A Guntram burgundiai frank király által a VI. században alapított monostor a Karolingok idején világi nagyurak, laikus apátok ellenőrzése alá került. A X–XI. század fordulóján ide is elért a szerzetesi élet reformja, s Szent Marcell egyháza Cluny kolostor-testvériségének perjelsége lett. Egy hitelesnek tartott, 835-ben kelt oklevél tanúsága szerint Jámbor Lajos adományozta a monostortól 60 kilométerre fekvő Fleurey-sur-Ouche egyházát és faluját Saint-Marcelnak.⁶⁹ Kétszáznegyven évvel később a fleurey-i templom szomorú és rejtélyes esemény helyszíne volt: az 1076. esztendőben itt lelte halálát I. Henrik francia király fivére, Róbert burgundiai herceg. Az esetről csak annyit tudunk, hogy *dedecorose*, azaz gyalázatos módon történt.⁷⁰ Ám forrásuk, a kartuláriumban fennmaradt egyik datálatlan oklevél arról már részletesebben beszámol, hogy a történetek után Palleau-ban gyűltek össze a hercegség nagyjai, hogy elrendezzék a rossz emlékű egyház sorsát.⁷¹ Róbert utóda, Hugó, aki 1079-ben lemondott a hercegi méltóságról, Hugó, Chalon grófja (†1079), valamint hűbéreseik, akik jóvoltukból Fleurey-t az apátság ellenében birtokolták, most döntöttek a település visszaszolgáltatásáról, s engedélyt adtak arra, hogy egyházát perjelséggé ala-

⁶⁷ Cartularium Saint-Marcel-lès-Chalon, 1. o.

⁶⁸ Uo.

⁶⁹ Cartularium Saint-Marcel-lès-Chalon, 25–27. o., no. 4.

⁷⁰ *Petit* 1885. 186. o.

⁷¹ Cartularium Saint-Marcel-lès-Chalon, 63–65. o., no. 35.

kítsák. Az 1076 és 1079 között keletkezett oklevél szerint ez az engedékenységek nem volt független a Róbert halála körüli botránytól; Alvisus perjel éppen ezt használta fel, hogy panaszát előterjessze a tanácskozáson. Talán némi fenyegető, zsaroló él is felfedezhető a perjel érvelésében, miszerint az eset megrémítette a nép sokaságát.⁷²

Ám nem csak a botrány elkerülése volt Alvisus egyetlen érve – az oklevélben hosszasan sorolja, hogy mi vezetett ahhoz, hogy Fleurey idegen kézre került. Ismerős toposszal állunk szemben: az alapító erkölcsi színvonalától eltávolodó közösség nem kerülheti el Isten jogos büntetését. Előbb a magyarok (*unguaris*) csapásait kell elszenvedniük, akik felgyújtják Saint-Marcelt és a monostor templomát (*villam et oratorium*), majd a fejétől megfosztott test – az apátság és birtokai – a helyi hatalmasok kapzsiságának áldozatává válik. E birtokok között van Fleurey is, amely a korábbi szakirodalom állításával szemben tehát nem a magyaroknak köszönhetően lépett a romlás útjára.⁷³ Mouillebouche-nak kétségtelenül igaza van abban, hogy a reform előtt kanonokok közösségeként működő intézmény nem szűnt meg, hiszen az ezredfordulóig legalább nyolc oklevél említi; ám ebből arra következtetni, hogy nem érte kár, igen merész feltételezés.⁷⁴ A 990-es évek reformja előtt csupán egy adományról tudunk, méghozzá 954-ből. Az oklevél bevezető sorai arra utalnak, hogy ekkoriban a kanonokokközösség feje állt a város élén – talán megkockáztatható, hogy a kanonokok ideiglenesen nem a monostorban, hanem a városban laktak.⁷⁵ Emellett szól az is, hogy a IV. Lajos (936–954) idején Saint-Marcel prépostjaként feltűnő Frotgar alighanem azonos azzal a személlyel, aki 960-ban Chalon püspöke lett.⁷⁶ Talán abból is sejthetjük, hogy az apátság egyelőre nem volt lakható, hogy a kérdéses adománylevelet Saint-Marcelben a szabad ég alatt állították ki.⁷⁷

Korántsem ilyen közismert – Mouillebouche sem tud róla – az a XI. századi oklevél, amely a chaloni Szent Péter monostor szervenvedéseiről ad számot. A dokumentumot először Claude Perry közölte 1659-ben kiadott munkájában, amelyben Chalon történetét dolgozta fel, s ezt az *editiót* vették át a *Gallia Christiana* szerkesztői.⁷⁸ Perry az oklevél XIII. századi hiteles másolatát jegyezte le, amely talán még ma is az apátság Mâconban őrzött levéltárában található – modern kiadására mindenesetre nem sikerült rábukkannom. Az irat annak az évszázadokon átívelő pereskedésnek az első tanúja, amely a chaloni püspökök és a Saint-Pierre-lès-Chalon között a temetkezések ügyében zajlott. Rajnáld apát

⁷² „Tum igitur jam dictus prior, oportunum ratus ut in conventu tantorum virorum de injuria sancti patroni conquereretur, et maxime quia in prefata ecclesia Rotbertus dux nuper dedecorose obierat, atque hec res quamplurimos populares terruerat, pro illa potissimum rogaturus, accessit.” Cartularium Saint-Marcel-lès-Chalon, 64. o.

⁷³ „Verum idem cenobium primitus, juxta religiositatem constructoris, in omni honestate dispositum, post modum vero, per inhabitantium socordiam, paulatim ad perversos mores et superbiam prolapsam, fallere nequivit justissimi judicis oculus, quin etiam in presenti lueret penas adinventionum suarum, conflagrantibus Unguaris et villam et oratorium rapientibus quoque quicquid inibi est repertum. Discedentibus autem illis, adhuc ex vindicta divine animadversionis violenti, quique distraxerunt sibi fundos ad eundem pertinentes locum, ut pote ceso capite membra passim exposita pro libitu vicinos quisque sibi diripuit, interque et memorata ecclesia ad sortem dirimentium devenit.” Cartularium Saint-Marcel-lès-Chalon, 63–64. o.

⁷⁴ *Mouillebouche* 2006. 166. o.

⁷⁵ „Domno sacro basilice Sancti Marcelli, que est constructa Hubiliaco vico, ubi ipse beatissimus martir in corpore requiescit, que est prope Cabilon, ubi ipsa congregatio canonicorum preesse videtur.” Cartularium Saint-Marcel-lès-Chalon, 127. o., no. 95.

⁷⁶ Cartularium Saint-Marcel-lès-Chalon, 139. o., 1. sz. j.

⁷⁷ „Actum Hubiliaco vico Sancti Marcelli publico.” Cartularium Saint-Marcel-lès-Chalon, 128. o.

⁷⁸ *Perry* 1659. 51. o.; GC IV. Instrumenta 235. col.

azért jelent meg Hugó lyoni érsek (1081–1106) előtt, hogy elpanaszolja: Walter püspök (1080–1121), megsértve a monostor régi előjogait, a város közelmúltban elhunyt notabilitásait – köztük egy kanonokot – nem a Szent Péter apátságban, hanem a székesegyház temetőjében helyezte örök nyugalomra. Az apát egy régi írást is bemutatott, amelyről azt állította, hogy Gerebaldus (Gerbaud) chaloni püspöktől, a monostor IX. századi újjáalapítójától (864) és jótevőjétől származik. Ebben a temetkezési privilégium említését a monostor korai történetének némiképp zavaros előadása előzte meg. Eszerint a monostort Szent Flavius, Chalon VI. századi püspöke – Tours-i Gergely szerint Guntram király kancellárja – alapította. Később a magyarok lerombolták a monostort, s hosszú évekig elhagyatottan állt, mígnem Gerebaldus püspök Nagy Károly – helyesebben II. (Kopasz) Károly – megbízásából újjáépítette, s a szerzeteseknek egy falut adományozott, hogy annak jövedelmeiből a város püspökeinek és a kanonokok monostori temetkezéseit fedezni tudják.⁷⁹ Az oklevél tanúsága szerint a lyoni érsek az apátnak adott ígazat, s a városfalakon belül temetkezőket kiközösítéssel fenyegette meg.

A Saint-Pierre-lès-Chalon oklevele több kérdést is felvet. Először meg kell határozunkunk, hogy a datálatlan irat mikor keletkezett. Az első tanúnévsor Berardus főesperese, aki 1095-ben még szintén e méltóságot viselte, vélhetően azonos azzal a Berardusszal, aki 1097-ben mâcon-i püspökként tűnik fel. Emellett a forrás Hugó érseket pápai legátusnak címzi, aki a megbízatást 1075 és 1085, majd 1090 és 1106 között viselte. Így – a dokumentum által megnevezett egyháznagyok hivatali ideje alapján – az oklevelet 1081 és 1085 vagy 1090 és 1097 között írták. Az átírás Rajnáld (1193–1226) lyoni érsek idején készült, az egyik tanú, Gautier vezelay-i apát hivatali idejéből adódóan 1208 és 1217 között. A másik probléma a hibás kronológia: ha a Gerebaldustól származó IX. századi írás valóban létezett, abban aligha szerepelhettek a magyarok. Nagy Károly szerepeltetése bizonyosan Rajnáld apát keresetének jogosságát erősítette. Nem tudhatjuk bizonyosan, hogy kik voltak valójában felelősek a monostor pusztulásáért, ha arra egyáltalán sor került. Rajnáld nem a hunokat, nem a vandálokat, nem a szaracénokat, nem a normannokat, hanem éppen a magyarokat nevezte meg. Éppenséggel lehetséges, hogy ez az etnonim ekkorra talán már a *par excellence* barbárnak az előbbiekkal bármikor felcserélhető – bár legritkábban feltűnő – szinonimájává vált, ahogy Albert d’Haenens néhány esetben a mai Belgium területén előforduló említések kapcsán feltételezte. Én azonban kétlem, hogy jelen esetben erről lenne szó; a két XI. századi chaloni adat egymást erősíti, s együttesen azt valószínűsítik, hogy igenis volt valami valós alapja a város körüli monostorok magyar-hagyományának – ezt a halovány hagyományt azonban a XI. században a monostor időszerű érdekeinek megfelelően értelmezheték újra.

⁷⁹ „...in quo legimus, quod gloriosissimi praesules Cabilonicae urbis, beati Petri a fundamento, quorum beatus Flavius dictus est primus, construxere coenobium, quod propriis tam honoribus, quam facultatibus ditaverant, et corporum suorum titulis magnificaverant. Denique post multum tempus, grassante Hungarorum praefidia, cum tota patria depopularetur, et ipse locus funditus destructus est, et ab habitatione hominum, quibus antea florebat, desolatus, sicque per multa annorum curricula, mansit inhabitabilis, donec Godelsado eiusdem civitatis mortuo episcopo Girbaudus missus a Carolo Magno pastor crearetur venerabilis, qui pia sollicitudine videns memorati loci desolationem, ut primum fuerat, eum reparavit, monachosque, qui ibi semper Deo servirent, constituit, eisque Aimonem doctorem praefecit. Insuper quoque pro sepultura tam episcoporum, quam canonicorum, qui iam ibi sepulti fuerant et in futuro sepeliendi, villam quam vulgus Deus adiuva, nominat, ubi habetur ecclesia in honore sancti Vincentii dicata, quatenus perpetuo esset memoria, et indicium collati beneficii, beato Petro contulit.” *Perry* 1659. 51. o.

Tournus

A magyarok tournus-i kalandjának egyetlen forrása a *Chronicon Trenorciense*, egy XII. századi krónika, ami a Szent Filibert-közösség viszontagságait meséli el.⁸⁰ Ezúttal Mouillebouche sem állítja, hogy nem kerülhetett sor a magyarok látogatására, ám úgy véli, hogy a károk nem lehettek súlyosak, mivel IV. Lajos király már 941-ben megszállt a monostorban.⁸¹ Csakhogy a krónika – nem éppen pontos – időrendje szerint a magyar dúlásra jóval később került sor, azt követően, hogy a Gislebert burgundiai herceg önkénye miatt elkeseredett szerzetesek visszatérhettek Tournus-ba.⁸² A herceget és tartományát különféle csapások érték, mire az egyházi nagyságok Tournus-ben zsinatot tartanak – állítólag 949-ben – amely rendelkezett a közösség visszatéréséről és jogaik teljes körű elismeréséről. A magyarok csak ezután, Aiminus apát hivatali ideje alatt érkeznek meg, s a monostor felgyújtásának súllyavá hírt újabb szerencsétlenség: az állatok terméketlensége követi.⁸³ Mindez talán arra utal, hogy a tudósítás évkönyv-szerű feljegyzésből származik. Aiminus – okleveles források alapján – 941 és 945 között állt bizonyosan a monostor élén;⁸⁴ elődje, I. Hervé, egyedül 924-ben tűnik fel oklevelekben, utódját, II. Hervét pedig 956-ban említik először.⁸⁵ Mivel a krónika azt is elárulja, hogy Aiminus tizennyolc évig volt hivatalban, nem nehéz kiszámolni, hogy 938 és 942 közt bizonyosan ő volt Tournus apátja. Feltételezhetjük, hogy már 937-ben is ez volt a helyzet, így akár ekkor is sor kerülhetett a magyarok látogatására – annál is inkább, mivel a tudósítás megfogalmazása a sens-i Szent Kolumba monostor hagyományával egyezik. Ám a kalandra akár 951-ben is sor kerülhetett, mivel – amit láthattuk – Flodoard tanúsága szerint a magyarok ekkor ismét a Nyugati Frank Királyságban jártak, s egészen Aquitániáig jutottak el – ide pedig akár Burgundián keresztül is vezethet az út.⁸⁶ Ugyanígy lehetséges, hogy a 954. évi hadjárat alkalmával jártak

⁸⁰ *Chronicon Trenorciense*. Az 1087-ig vezetett krónika szerzője egy bizonyos Falco volt, aki Péter tournus-i apátnak (1066–1105) dedikálta a művet. A szerző, akinek munkája különösen fontos az elbeszélő kútfőkben szégyen Burgundiában, Szent Filibert korábbi életrajzain, csodáin, valamint a Noirmoutier-ből történő költözésről szóló elbeszéléseken kívül egy apátkatalógust is felhasznált. *Chronicon Trenorciense*, xl–xliv. o.

⁸¹ *Mouillebouche* 2006. 165. o. Hasonlóan vélekedik Nicolas Reveyron, aki felhívja a figyelmet, hogy a *Chronicon* két egymást követő katasztrófát is megörökített, a magyarok támadását és egy pusztító tűzvészt (1006). A krónika szerzője számára az előbbi csupán távoli emlék, míg a lángok martalékká váló monostor képe igencsak friss élmény, amely hatással lehetett a kalandozók által okozott károk lefestésére. Ám maga a XI. század eleji tűzvész sem pusztított el mindent, s a jelenlegi épület legutóbbi régészeti vizsgálatai számos X. századi elemet mutattak ki. *Reveryon* 2012. 388–391. o.

⁸² Gislebert, Fekete Hugó sógora 952 és 956 között viselte a hercegi címet, ám már 934-től Autun grófjaként jelenik meg az oklevelekben. *Courtois* 1908. 58–59. o., no. 38. Poupardin szerint Autun mellett Chaunois grófi címét is birtokolhatta 952 előtt, s ebben a minőségben befolyása lehetett Tournus ügyeire is lásd: *Chronicon Trenorciense*, 91. o., 6. sz. j.

⁸³ „His diebus, Erveo abbate defuncto, Aiminus ad regendum suscepit abbatiam; qui eum religionis haud mediocri polleret industria, religiosorum nichilominus amicitias orationumque suffragia societatis sibi locoque suo federe copulavit. Huius temporibus effera gens, Ungri, Franciam, Burgundiam simul et Aquitaniam ferro et igne vehementer depopuliti sunt. Inter que Trenorchium cum monasterio multaque supellectili incendio concremaverunt. Secuta quoque est non post multum tempus rerum subita sterilitas victualium, que Burgundiam pocius importuna macie contristavit. Ayminus post x. viii^{to} sui regiminis annos diem clausit extremum, cui successit Erveus.” *Chronicon Trenorciense*, 97. o.

⁸⁴ 941. november 8.: *Actes de Louis IV roi de France*, 40–42. o., no. 16; 945. május 21.: *Juenin* 1733. Preuves. 113–114. o.

⁸⁵ 924. április 9.: *Juenin* 1733. Preuves. 110–111. o.; 956. november 7.: *Actes de Lothaire et de Louis V*, 19–22. o., no. 10.

⁸⁶ *Flodoard: Annales*, 131. o.

errefelé, mielőtt Itálián keresztül hazatértek volna – ám soraikat ekkor már megtizedelték a harcok és a betegségek. Jóllehet kronológiája nem mindig megbízható, a tournus-i kút főben nem fedezhető fel olyan elem, amely gyanússá tenné a magyarokkal kapcsolatos szűkszavú beszámolót; a pusztítás híre nem igazol semmilyen jogigényt, amint az például Szent Savinianus és társai XI. századi *Translatio*ja esetében feltételezhető. Nincs tehát komoly okunk, hogy kétségbe vonjuk, hogy a monostor valóban magyar betörés áldozata lett, amelyre 935-ben, 937-ben, vagy – ha megbízunk a *Chronicon Trenorciense* időrendjében – 951-ben (esetleg 954-ben) is sor kerülhetett.

Savigny, Ainay és Île Barbe

Valamikor a XII. század elején a Lyon közelében található savigny-i Szent Márton monostor apátja, Pons utasítást adott, hogy az apátság *scriptorium*ában másolják le az intézmény legfontosabb okleveleit és állítsanak össze egy kartuláriumot.⁸⁷ A másoló az oklevélgyűjtemény elé prólogust is illesztett, amelyből kiderül, hogy a IX. században alapított monostor emlékezetében különleges cezúrát jelentett a hunok dúlása, ami az apátság pusztulásához vezetett.⁸⁸ A prólógus szerzője Savigny apátjainak listáját is e traumához viszonyítva osztotta kétfelé. Albert d’Haenens nyomán akár azt is mondhatnánk, hogy a hunokra való hivatkozás nem több mint a közösség X. századi hanyatlását megindokoló kései toposz, utólagos legitimáció, amely aligha nyújthat felvilágosítást, hogy valóban feldúlták-e az apátságot, s ha mégis így történt, akkor azt melyik pogány népnek kellene tulajdonítanunk. Fennmaradt azonban egy X. századi dokumentum, amely nem a hunok, hanem a magyarok pusztításáról emlékezik meg – alighanem éppen az, amelyet a bevezető sorok írója forrásul használt, hiszen az oklevél szövege a kartuláriumba is bekerült. Az I. Konrád burgundiai király (937–993) uralkodásának tizennegyedik esztendejében kelt irat (951. november) szerint 949. augusztus 15-én Burchard lyoni érsek előtt megjelent Savigny apátja, Badinus, aki előadta, hogy a magyarok által felgyújtott monostorban őrzött régi végrendeletek és privilégiumok elpusztultak, s a főpapot arra kérte, hogy új kiváltságlevélben erősítse meg az apátságot birtokaiban és előjogaiban.⁸⁹ Burchard érsek, aki Konrád király fivére volt, s utódaihoz hasonlóan kiváló kapcsolatot ápolt Savigny-val, ezt

⁸⁷ Cartularium Savigny Ainay I.

⁸⁸ „Sapiniacense coenobium olim longe ab antiquis patribus instructum diu multumque claruit, donec Hunorum bestiali feritate, divino et oculo permitente iudicio, desolatum fuit, monachis qui inibi inhabitabant effugatis atque occisis. Deinde cum reaedificari destructa coepissent, multi nobilium atque fidelium Dei rerum suarum largitione locum ipsum adrauerunt, et dona sua scriptis firmaverunt. Quae videlicet longa vetustate attrita cum venerabilis ac nobilissimus abbas Pontius considerasset, iam pene ipsa vetustate partim absumi, partim scindi, partim oblitterati, provida sollicitudine praevidens, ne ipsa vetustas venturae generationi atque ecclesiae suae obsesset in damnum, praesertim cum his diebus pronus sit mundus et hi qui in eo sunt ad malum omni tempore, voluit renovare scripta, et in unum corpus comprehendere quicquid pene absumptum, scissum et oblitteratum fuerat. Ex praecepto igitur supradicti abbatis, memoratum opus non sine quodam magno labore assumptum, antiquarum cartularum scripta, ut potuimus, revolvimus, et eorum abbatum ordinem, quos ante Hunorum tempora huic loco praefuisse comperimus, ordinate disposuimus; necnon et eorum qui post Hunorum tempora, iuxta maiorum relationem et fidem temporum huic loco perfuera, pro viribus nostris ordinavimus. Prae vetustate quidem temporum, ante memoratae perfidae gentis incursionem, nonnisi tantum undecim abbates invenimus...” Cartularium Savigny Ainay I. 1. o.

⁸⁹ „Abbas nomine Badinus numero narrans desolationem ipsius coenobii qualiter videlicet et a tyrannus pervasum et a regula desistens, et ab Ungris succensum nullum penitus antiquorum quo fidere posset haberet

készségesen meg is tette.⁹⁰ A szóban forgó kortárs oklevél tehát minden kétséget kizáróan bizonyítja, hogy a kalandozók Savigny-ban jártak. Kérdéses azonban, hogy mikor kerülhetett milderre sor.

Egy XVII. századi francia forrásbúvárnak, a bollandista Jean Mabillon barátjának és munkatársának, Claude Estiennot-nak köszönhetjük, hogy ránk maradtak a savigny-i kartulárium egy másik kéziratának történeti hírei is. Estiennot *Antiquités benedictines* című sorozata sajnos kiadatlan maradt, ám a kéziratok szerencsére hozzáférhetőek a világhálón.⁹¹ A lyoni egyháztartomány forrásait feldolgozó, 1677-ben lejegyzett kötetben (BnF lat. 12 740) a fentebb tárgyalt prológus után egy másik középkori eredetű apátlistát is olvashatunk (*ex alio vero ms cod. hi abbates hoc modo enumerantur*), amely dátumokat és történeti híreket is tartalmaz. A magyar betörés e lista szerint Benedek apát idején történt.⁹²

A kartuláriumba felvett oklevelek között Benedeket 930-ban említik utoljára, míg utódja, Badinus egy 937. január 3-án kelt adománylevelében szerepel először apátként.⁹³ A Savigny elleni támadásra tehát ugyancsak 935 nyarán kerülhetett sor, amely közel áll a forrásban említett 934-hez is. A kútfő tudósítása szerint ugyan a kalandozók Fleury híres Szent Benedek monostorától egészen a burgundiai Langres-ig végigpusztították a hercegi Burgundia északi részét, Savigny-n kívül azonban ismét csak a jóval délebbi Lyon mellett fekvő monostorokat, Ainay és Île Barbe apátságait nevezi meg áldozatokként. Ezek az intézmények a városfalon kívül estek, Ainay a Saône bal partján fekvő településsel szemben, az említett folyó és a Rhône összefolyásától közvetlenül északra eső földnyelven, míg Île Barbe a várostól északra, a Saône szigetén található. Arról, hogy utóbbiak is megszenvedték a magyarok dühét, a fenti forráson kívül más adat nem áll rendelkezésre.

Savigny esetében tehát igazolást nyert, hogy a későbbi évszázadokban hunokként feltűnő barbárok alatt eredetileg a magyarokat kell értenünk, s nincs komoly okunk arra, hogy az említett Lyon-környéki monostorok magyar-hagyományát elutasítsuk. A pusztítás talán valóban nem volt mindent elsöprő; a kartulárium tanúsága szerint Savigny szerzeteseinek sikerült apátságuk elveszett iratait pótolni. A IX. századból 14, a X. században 937-ig 23, majd 942 és 949 között 16, összesen tehát 53 oklevél keltezhető a Badinus apát kérelme előtti időkre, ami a monostor jelentőségéhez képest igen magas számnak mondható.⁹⁴

testamentum vel privilegium.” Archives départementales du Rhône, 1 H no. 7, az eredetiben fennmaradt oklevél szövegét a világhálón lásd: <http://www.cn-telma.fr/originaux/charte538/> (2015. január 20.); másolata a kartuláriumban: Cartularium Savigny Ainay I. 35–38. o., no. 38.

⁹⁰ *Gaussin* 1955. 143–144. o.

⁹¹ <http://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b10303829d/> (2015. január 20).

⁹² „Benedictus fuit abbas xiii. Et tempore istius abbatis facta fuerunt quedam donationes anno xv. Rodulphi regis. Eodem tempore ordo monachorum, qui tunc super omnes status mundi sanctitate florebat, a monasterio Sancti Benedicti usque ad civitatem Lingonas per Hunnos et Ungaros hereticos paganos et infideles destructus est, et omnia ipsius ordinis monasteria combusta et destructa fuere, monachis occisis et hinc inde dispersis. Tunc autem fuit hoc nostrum monasterium Saviniacense, monasteria Insula Barbara, Athanacense cum ceteris per dictos infideles igne cremata sunt. Et fuit hec desolatio facta circa annum Domini 934.” BnF lat. 12740, ff. 426–427.

⁹³ 930. augusztus: Cartularium Savigny Ainay I. 34–35. o., no. 36; 937. január 3.: Cartularium Savigny Ainay I. 57–58. o., no. 68.

⁹⁴ Cartularium Savigny Ainay II. 707–710. o.

Tanulságok

A burgundiai helyi hagyományok szemléjének végén álljon itt néhány tanulság. Mindenekelőtt megfontolásra érdemesnek tartom Patrick Geary szavait, aki a modern európai historiográfiáról szólva figyelmeztet, hogy minden történetírás helytörténeti jellegű, s a nagy ívű általánosítások és elméletek nemegyszer kifakítják – és így végül meghamisítják – a helyi jellegzetességek színes kavalkádját.⁹⁵ Úgy vélem, hogy ez a megfigyelés igaz az általam vizsgált kútfőkre és a magyar kalandozásokról Albert d’Haenens óta nyugaton élő képre is. Valóban kijelenthető forrásaink egy részéről, hogy szerzőik a barbár betörés távoli emlékét a közösség érdekében instrumentalizálták, és bizonyos írói közhelyek felhasználásával foglalták őket írásban, ám annak eldöntéséhez, hogy a szóban forgó intézményt valóban feldúlták, s ha igen, akkor kik, minden egyes történeti hagyományt külön-külön, a maga sajátos kontextusában kell megvizsgáljunk.

Először néhány szót kell szólnom az oklevelek tanúságtételéről. A tanulmány első részében már utaltam arra, hogy a normann pusztítások említéseinek feltűnő hiányából, ami a jogbiztosító iratokban tapasztalható, sokan arra következtetnek, hogy a kártételek sem lehettek jelentősek, s a magyarokkal kapcsolatban Mouillebouche ugyanerre utal.⁹⁶ A hiányon azonban korántsem szabad meglepődnünk. Az időszak legépebben megmaradt levéltára a Sankt Gallen-i monostoré, amely csak 920 előtt 839 darab eredeti oklevelet őriz. Sem ebben az időszakban, sem az ezután következő évtizedekben – amelyeket az oklevelek fokozatos elapadása jellemez – nem találkozunk a magyarok nevével a dokumentumokban, annak ellenére, hogy más korabeli Sankt Gallen-i források alapján aligha lehet kétségbe vonni a kalandozók látogatását.⁹⁷ A magyar hadjáratok által leginkább megtépázott Keleti Frank Királyság területén mindössze két X. századi oklevél nevezi meg őseinket magyarként (*ungari*), s még háromról tudunk, ahol az *impugnatio/incursus/castigationes/infestatio paganorum/ethnicorum* kifejezések minden jel szerint a magyarok dúlásaira vonatkoznak. A lotaringiai dokumentumok közül egy *agareniként*, egy másik *hungari*

⁹⁵ Geary 1996. 46. o.

⁹⁶ Mouillebouche nehezményezi, hogy a Burgundia szívében található cluny-i apátság egyedülállóan gazdag X. századi okleveles anyagában, amely csak Odo apát idejéből (927–942) 266 oklevelet őriz, egyszer sem bukkan fel a pusztítás híre („Nulle part il n’est fait mention de raid de pillards”). *Mouillebouche* 2006. 148. o. Ez azonban korántsem igaz. A monostor 1876 és 1901 között kiadott oklevéltárának első kötetében olvasható egy eddig gyakorlatilag figyelmen kívül hagyott, 938 februárjában kelt oklevél. A magyar kalandozásokkal összefüggésben egyedül Ulrich Winzer említi: *Winzer* 1989. 166. o., 61. sz. j. Eszerint Maimbodus máconi püspök (937–958) megerősítette elődje, Berno 929 januári *donatíóját*, amelyben Cluny-nek adományozott több környékbeli egyházas helyet, tizedjövödelmeikkel együtt. Chartes Cluny, 467–469. o., no. 484. A megerősítő oklevélben többek között azt a kiegészítő rendelkezést olvashatjuk, hogy a pogányok betörése miatt, amely ezeket az egyházakat súlyosan érintette, Blanot plébánia püspöki adója 8 solidusról 4-re csökken („Post hec vero cum ipsas ecclesias inruptio paganorum, quinetiam violentia quorundam pravorum, maxima ex parte annullasset, visum nobis est quasdam earumdem ecclesiarum sinodali reditu levigare. Igitur Blanuscus, qui VIII solidos cum solidis erat reddebat, nunc ob prefatam necessitatem reddat IIIor et in euglogias denarios V.” Chartes Cluny, 468. o., no. 484). Az oklevélben említett pogány betörés tehát 929 januárja és 938 februárja között történt, aligha sokkal korábban azonban a püspöki adó mérséklésénél, hiszen bizonyára hamar kiderült, hogy a feldúlt falu nem tud eleget tenni korábbi kötelezettségeinek. Ugyan nem derül ki, hogy melyik pogány népről van szó, ám nem indokolatlan a feltételezés, hogy a Tournus-tól Cluny felé 20 kilométerre délnyugati irányban található Blanot éppen a magyarok 937. évi támadásának áldozatává vált. A dokumentum egyéb-iránt nem élte túl a francia forradalom viharát, csak XVIII. századi másolatból ismert: Párizs BnF, Collection Moreau (Chartes et diplomes concernant l’histoire de France 6, no. 70).

⁹⁷ Vogler 1999. 14–15. o.

néven, egy harmadik pedig *paganiként* emlékezik meg róluk. A Nyugati Frank Királyságban egyetlen korabeli oklevél nevezi meg a magyarokat, s további egynél feltételezhetjük, hogy a *paganis* alatt a kalandozókat kell értenünk. Az írásbeliség eltérő hagyományával rendelkező Itáliában egészen más a helyzet, itt számos kortárs irat hivatkozik a magyarokra, ám az elpusztított vagy kifosztott helyek konkrét megnevezése itt is csak esetenként fordul elő. A magyarokról való hallgatás oka nyugati frank területeken alighanem az, hogy a X. századi oklevelek zöme kartuláriumokban maradt fenn, amelyeket a XI–XIII. században állítottak össze – az ilyen gyűjteményekben megőrzött iratok legtöbbször végrendeleti adományok, valamint bérleti, csere- és adásvételi szerződések, amelyekben – témájuknál és funkciójuknál fogva – nem is nagyon várhatjuk őseink felbukkanását. A magyarok említéseire leginkább a savigny-i oklevélhez hasonló privilegialis iratokban bukkanhatunk, amelyek a kalandozók közelmúltbeli pusztításait is felelőlegesen a megerősítő oklevél szükségességének indoklásaként. Az elenyésző számú okleveles említések tehát bizonyosan hamis arányokat mutatnak a magyar pusztításokról.

Az *inventio*-, *translatio*- és *miracula*-történetek, valamint a kolostori krónikák elbeszélései mögött gyakran feltételezhető jogérvényesítési szándék vagy intézményi rivalizálás korántsem zárja ki, hogy a magyarok a helyszínen jártak. Az első jelenségre Savigny a legjobb példa, amely éppen azelőtt keveredett birtokperекbe a világi hatalmasságokkal, mielőtt – e kihívástól aligha függetlenül – Pons apát elrendelte a kartulárium összeállítását.⁹⁸ A Sens falain kívül álló Saint-Pierre-le-Vif aligha menekülhetett meg a város környékét bizonyosan dúló magyarok dühétől, noha a monostor hagyományait megőrző *Translatio Sanctorum Saviniani et Potentiani* kétségtelenül a sens-i érsekekkel folytatott vita hatása alatt áll. Savigny esete egyébiránt azt is szemléletesen példázza, hogy a kései hun hagyományok mögött jó eséllyel a magyarokat sejtethetjük, míg ahol mind a normanok, mind a magyarok pusztítottak – mint például Sens városának környéke – ott a két hagyomány kétségtelenül könnyen összekeveredhetett.

Máshol a híradás egyedi elemei valószínűsítik, hogy a forrás információi nem légből kapottak. Ilyen Bèze utolsó pusztulásának híre, amelynek júliusi dátumát a *Chronicon Besuense* második szerkesztési szakaszában jegyezhetette le a szerző azóta elveszett forrásból. Úgy vélem, hasonló a helyzet a XI. századi *Miracula Sancti Apollinaris*-szal is, ahol nem csak az egyedi és sztereotipikus összetevőket vegyítő történet, hanem a kapu szemmel látható sérülései is egy létező helyi hagyományra utalnak. Bár nem egyszer tapasztaljuk, hogy a Saint-Apollinaire templomkapujához hasonló tárgyak múltja időről-időre új értelmezést nyert a középkor folyamán, jelen esetben ilyen változásra nincsen bizonyítékunk. A magyarok szerepeltetése mögötti hátsó szándék nem azonosítható sem az utóbbi esetekben, sem pedig a *Chronicon Trenoriensé*ben, amely Tournus pusztulásáról ad hírt.

Ha rátekinünk a térképre, azonnal szembeötlik, hogy a fent tárgyalt magyar hagyománnyal rendelkező egyházak – Sens kivételével – lényegében egyetlen vonallal összeköthetők; ez a vonal pedig nem más, mint a Saône folyó. Az Ouche-parti Dijon keleti tövében található Saint-Apollinaire, és a Bèze folyócska partján fekvő azonos nevű városka alig hús kilométerre találhatóak a Saône-től. Mindjárt a Rhône mellékfolyója mellett fekszik Chalon-sur-Saône, Szent Filibert tournus-i monostora és Lyon is – az utóbbi város köz-

⁹⁸ E pereskedésről, amelyben II. Paszkál pápa (1099–1118) a lyoni érsek ellenében Pons apát mellé állt. *Rubellin* 2003. 311–314. o.

vetlen közelében található Ainay és Île Barbe, mintegy húsz kilométerre nyugatra pedig Savigny. Pusztán a véletlen műve, hogy éppen ezek az egyházak választottak maguknak magyar-hagyományt? Aligha, mint ahogy az sem, hogy a vizsgált monostorok és templomok általában kitett helyen, a városfalakon kívül helyezkedtek el, ideális célpontot szolgáltatva a portyázóknak. Mindezt figyelembe véve úgy gondolom, nyugodt szívvel hihetünk forrásainknak – aligha tagadható, hogy a magyarok végigpusztították a Saône völgyét.⁹⁹

⁹⁹ A magyarországi éremleletek között négy burgundiai veret található, így a régészeti eredmények is megerősítik a források tanúságát. Egy íjász verebi (Fejér m.) sírjából került elő – itáliai pénzek társaságában, vélhetően ruhadísz részeként – II. (Kopasz) Károly császár (875–877) átlukasztott chalon-sur-saône-i érméje. A Csekely (Čakajovce, Szlovákia) templomdűlő 547. sz. sírból egyetlen érme, Rudolf nyugati frank király (923–936) chalon-sur-saône-i dénára került elő. Nem messze innen, a 357. sz. sírból Rudolf dijoni dénárát találták meg. Utóda, IV. Lajos nyugati frank király langres-i dénára egy szigetmonostori leletben került elő. Kovács 2011. 150–152. o.

BIBLIOGRÁFIA

- AASS Acta Sanctorum quotquot toto orbe coluntur. Eds. *Bollandus, Johannes* et al. Antverpiae et Bruxellis, 1634–
- Actes de Lothaire et de Louis V Recueil des actes de Lothaire et de Louis V rois de France (954–987). Eds. *Halphen, Louis – Lot, Ferdinand*. Paris, 1908.
- Actes de Louis IV roi de France Recueil des Actes de Louis IV roi de France (936–954). Ed. *Lauer, Philippe*. Paris, 1914.
- Actes des Robert Ier et de Raoul Recueil des Actes des Robert Ier et de Raoul rois de France (922–936). Eds. *Bautier, Robert-Henri – Dufour, Jean*. Paris, 1978.
- Annales Augienses MGH SS I. 67–69. o.
- Annales Besuenses MGH SS II. 247–250. o.
- Annales Heremi I. MGH Script. rer. Germ. LXXVIII. Ed. *Planta, Conradin von*. Hannover, 2007. 160–196. o.
- Annales Heremi II. MGH Script. rer. Germ. LXXVIII. Ed. *Planta, Conradin von*. Hannover, 2007. 197–277. o.
- Annales Laudunenses MGH SS XV. 2. 1294–1295. o.
- Annales S. Columbae Senonensis MGH SS I. 102–109. o.
- Annales S. Maximi Treverensis MGH SS IV. 6–7. o.
- Avril 1964. *Avril, François*: Notes sur quelques manuscrits Bénédictins normands. *Mélanges d'Archéologie et d'Histoire*, 76. (1964) 491–526. o.
- Bánlaky 1929. *Doberdói Breit (Bánlaky) József*: A magyar nemzet hadtörténelme II. Budapest, 1929.
- Bóna 2000. *Bóna István*: A magyarok és Európa a 9–10. században. (História Könyvtár. Monográfiák 12.) Budapest, 2000.
- Bouchard 1999. *Bouchard, Constantine Brittain*: Burgundy and Provence. In: NCMH III. 328–335. o.
- Cartularium Saint-Marcel-lès-Chalon The Cartulary of St.-Marcel-lès-Chalon (779–1126). Ed. *Bouchard, Constantine Brittain*. (Medieval Academy Books 102.) Cambridge, Mass., 1998.
- Cartularium Savigny Ainay I–II. Cartulaire de l'abbaye de Savigny suivi du petit cartulaire de l'abbaye d'Ainay I–II. Ed. *Bernard, Auguste*. Paris, 1853.
- Chartes Cluny Recueil des chartes de l'abbaye de Cluny I. Ed. *Bernard, Auguste – Bruel, Alexandre*. Paris, 1876.
- Chronicon Besuense Chroniques de l'abbaye de Saint-Bénigne de Dijon, suivie de la chronique de Saint-Pierre de Bèze publiées d'après les textes originaux. Eds. *Bougaud, Louis-Victor-Émile – Garnier, Joseph*. (Analecta Divionensia 9.) Dijon, 1875. 231–503. o.
- Chronicon S. Petri Vivi Senonensis Chronique de Saint-Pierre-le-Vif de Sens dite de Clarius. Eds. *Bautier, Robert-Henri – Gilles, Monique*. Paris, 1979.
- Chronicon Trenorciense Monuments de l'histoire des abbayes de Saint-Philibert (Noirmoutier, Grandlieu, Tournus). Ed. *Poupardin, René*. Paris, 1905. 71–106. o.
- Courtois 1908. *Courtois, Joseph*: Les origines de l'hypothèque en Bourgogne et chartes de l'abbaye de Saint-Etienne: des VIIIe, IXe, X^e et XIe siècles. Dijon, 1908.
- Dunbabin 1999. *Dunbabin, Jean*: West Francia: the Kingdom. In: NCMH III, 372–397. o.
- Flodoard: Annales Les Annales de Flodoard. Ed. *Lauer, Philippe*. (Collection de textes pour servir à l'étude et à l'enseignement de l'histoire 39.) Paris, 1905.

- Flodoard*: HRE
Gaussin 1955. MGH SS XXXVI. Ed. *Strattmann, Martina*. Hannoverae, 1998.
Gaussin, Pierre-Roger: De la Seigneurie rurale a la Baronnie: *L'abbaye de Savigny en Lyonnais. Le Moyen Age*, 61. (1955) 139–176. o.
- GC Gallia Christiana in provincias ecclesiasticas distributa qua series et historia archiepiscoporum, episcoporum et abbatum Franciae vicinarumque ditionum I–XVI. Lutetiae Parisiorum, 1715–1865.
- Geary* 1996. *Geary, Patrick*: Phantoms of Remembrance. Memory and Oblivion at the End of the First Millennium. New Jersey, 1996.
- Glaber*: Historiarum Libri V.
Jacobs 1906. MGH SS VII. 48–72. o.
Jacobs, Emil: Die Handschriftensammlung Joseph Görres'. Ihre Entstehung und ihr Verbleib. *Zentralblatt für Bibliothekswesen*, 23. (1906) 5. sz. 189–204. o.
- Jacobsen* 1978. *Jacobsen, Peter Christian*: Flodoard von Reims. Sein Leben und seine Dichtung De triumphis Christi. Leiden–Köln, 1978.
- Juenin* 1733. *Juenin, Pierre*: Nouvelle Histoire de l'abbaye royale et collégiale de Saint-Filibert et de la ville de Tournus. Dijon, 1733.
 MGH SS V. 67–133. o.
- Hermann von Reichenau*: Chronicon
Lot 1907. *Lot, Ferdinand*: Mélanges d'histoire bretonne. *Annales de Bretagne*, 23. (1907) 2. sz. 247–290. o.
- Kienast* 1968. *Kienast, Walther*: Der Herzogstitel in Frankreich und Deutschland (9. bis 12. Jahrhundert). München–Wien, 1968.
- Kovács* 2011. *Kovács László*: A magyar kalandozások zsákmányáról. Budapest, 2011.
- Lauer* 1910. *Lauer, Philippe*: Robert Ier et Raoul de Bourgogne rois de France 923–936. (Bibliothèque de l'École des Hautes Etudes. 4. Section Sciences Historiques et Philologiques 188.) Paris, 1910.
- MGH DD K I/H I/O I. Monumenta Germaniae Historica. Diplomatum regum et imperatorum Germaniae I. Conradi I. Heinrici I. et Ottonis I. diplomata. Hannoverae, 1879–1884.
- MGH Script. rer. Germ. Monumenta Germaniae Historica. Scriptores rerum Germanicarum in usum scholarum separatim editi. I–LXXVII, 1877–
- MGH SS I–XXXIX Monumenta Germaniae Historica. Scriptores. I–XXXIX, 1826–
- Miracula S. Apollinaris (BHL 627) AASS Iul V. 352–358. o.
- Miracula S. Genulphi (BHL 3359) AASS Ian II. 461–471. o.
- Mouillebouche* 2006. *Mouillebouche, Hervé*: Les Hongrois en Bourgogne: le succès d'un mythe historiographique. *Annales de Bourgogne*, 78. (2006) 2. sz. 127–168. o.
- NCMH III. The New Cambridge Medieval History. Volume III. c. 900–c. 1024. Ed. *Reuter, Timothy*. Cambridge, 1999. (=2008.³)
- Nocent* 1968. *Nocent, Adrien*: Un fragment de Sacramentaire de Sens au Xe siècle. La liturgie baptismale de la Province ecclésiastique de Sens dans les manuscrits du IXe au XVIe siècles. In: *Miscellanea liturgica in onore di sua eminenza il Cardinale Giacomo Lercaro, arcivescovo di Bologna, presidente del „Consilium” per l'applicazione della costituzione sulla sacra liturgia II*. Roma, 1968. 675–750. o.
- Notae Senonenses *Delisle, M. Léopold*: Mémoire sur d'anciens sacramentaires. *Mémoires de l'Académie des Inscriptions et Belles-Lettres*, 32. (1886) 1. sz. 164. o.

- Odorannus: Chronica* *Odorannus de Sens: Opera omnia.* Eds. *Bautier, Robert-Henri – Gilles, Monique.* Paris, 1972, 85–113. o.
- Oury* 1978. *Oury, Guy-Marie OSB: Les documents hagiographiques et l’histoire des monastères dépourvus d’archives: le cas de Saint-Genou de l’Estrée. Revue Mabillon, 59.* (1978) 289–316. o.
- Perry* 1659. *Perry, Claude: Histoire civile et ecclésiastique ancienne et moderne de la ville et cité de Chalon-sur-Saone. Preuves de l’Histoire de la ville Chalon-sur-Saone.* Chalon-sur-Saone, 1659.
- Petit* 1885. *Petit, Ernest: Histoire des ducs de Bourgogne de la race Capétienne.* Paris, 1885.
- Reveryon* 2012. *Reveryon, Nicolas: Saint-Philibert de Tournus au Xe siècle ou la déconstruction positive d’un objet scientifique.* In: *Le Plaisir de l’art du Moyen Âge: commande, production et réception de l’oeuvre d’art. Mélanges en hommage à Xavier Barral i Altet.* Eds. *Alcoy Pedrós, Rosa – Allios, Dominique.* Paris, 2012. 384–395. o.
- Richard de Poitiers: Chronica* *Recueil des historiens des Gaules de la France IX.* Ed. *Delisle, Léopold.* Paris, 1874.
- Rózycki* 1915. *Rózycki, Kasimir von: Deutsche Privatbibliotheken III. Die Freiherrlich von Cramer-Klettsche Schlossbibliothek in Hohenaschau. Zeitschrift für Bücherfreunde, 7.* (1915) 5–6. sz.
- Rubellin* 2003. *Rubellin, Michel: L’abbaye de Savigny en Lyonnais au Moyen Âge: vie et effacement d’une puissance régionale.* In: *Église et société chrétienne d’Agobard à Valdès.* Ed. *Rubellin, Michel.* (Collection d’histoire et d’archéologie médiévales 10.) Lyon, 2003. 295–358. o.
- Transl. SS. Savin. Potent. (BHL 7437) *Bibliothèque historique de l’Yonne II.* Ed. *Duru, Louis Maximilien.* Auxerre–Paris, 1863. 354–372. o.
- Vajay* 1952. *Vajay Szabolcs: A tournus-i kaland margójára. Ahogy lehet. Périodique de la Jeunesse Hongroise Réfugiée, 4.* (1952. október) 47. sz. 15–18. o.
- Vajay* 1968. *Vajay Szabolcs: Der Eintritt des ungarischen Stämmebundes in die europäische Geschichte (862–933).* (Studia Hungarica. Schriften des Ungarischen Instituts München 4.) Mainz, 1968.
- Vita et miracula S. Genulphi* (BHL 3357) *AASS Ian II.* 446–455. o.
- Vogler* 1999. *Vogler, Werner: Spuren der Ungarn im Sankt Galler Stiftsarchiv.* In: *Die Ungarn und die Abtei Sankt Gallen – Magyarok és a Szent Galleni Apátság. Akten des wissenschaftlichen Kolloquiums an der Universität Eötvös Loránd Budapest vom 21. März 1998 anlässlich der Ausstellung „Die Kultur der Abtei Sankt Gallen“ im Ungarischen Nationalmuseum.* Hrsg. *Csihák J. György – Vogler, Werner.* (A Zürichi Magyar Történelmi Egyesület és a Szent Galleni Apátsági Levéltár kiadványa.) Sankt Gallen–Budapest, 1999.13–27. o.
- Wattenbach – Levison – Löwe* 1990. *Wattenbach, Wilhelm – Levison, Wilhelm – Löwe, Heinz: Deutschlands Geschichtsquellen im Mittelalter. Vorzeit und Karolinger. VI. Die Karolinger vom Vertrag von Verdun bis zum Herrschaftsantritt der Herrscher aus dem sächsischen Hause.* Weimar, 1990.
- Widukind: Res gestae Saxonicae* *MGH Script. rer. Germ. LX.* Ed. *Hirsch, Paulus.* Hannoverae, 1935.
- Winzer* 1989. *Winzer, Ulrich: Cluny und Mâconum 10. Jahrhundert. Frühmittelalterliche Studien, 23.* (1989) 154–202. o.

Dániel Bácsatyai

HUNGARIAN INCURSIONS INTO BURGUNDY AND THEIR SOURCES (PART 2)

Summary

The Hungarian incursions of the tenth century reached the western ends of the dissolving Carolingian Europe, thus the territory of Burgundy, too. There are only a handful of contemporary and quite taciturn sources about the military campaigns, while the incursions appear sometimes much more pronounced in the local remembrance during the later centuries of the Middle Ages. In the past decades French historians – Hervé Mouillebouche in the case of Burgundy – tend to deny the credibility of these traditions. By arguing with Mouillebouche the paper claims that Flodoard's account from 935 about the Hungarians' incursion to Burgundy refers not only to the Kingdom of Burgundy but also to the Duchy of Burgundy, a part of the Western Frankish Kingdom. Relying on Flodoard's account, the paper confutes Szabolcs Vajay's theory, which claims that the Hungarians ravaged the Duchy of Burgundy in their big campaign in 937 as allies of the Carolingians. Finally, by comparing the local written traditions of Burgundy with the contemporary sources, the author claims that the traditions bear witness to the Hungarians actually ravaging many religious institutions of the area. By projecting the late traditions on map it can be stated that the appearance of the Hungarians was suffered mostly by the dwellers of the valley of the River Saône.

Dániel Bácsatyai

DIE UNGARISCHEN STREIFZÜGE IN BURGUND UND IHRE QUELLEN (TEIL 2)

Resümee

Die ungarischen streifzugartigen Feldzüge im 10. Jahrhundert erreichten auch die westlichen Gebiete des in der Auflösung begriffenen karolingischen Europas, so auch das Gebiet Burgunds. Über die Militäraktionen berichtet lediglich eine Handvoll gleichaltriger, noch dazu ziemlich knapper Quellen, wogegen in den späteren Jahrhunderten des Mittelalters diese Einfälle im lokalen Gedächtnis manchmal viel markanter aufscheinen. In den vergangenen Jahrzehnten spricht die französische Geschichtsschreibung – im Fall Burgunds Hervé Mouillebouche – diesen Traditionen jegliche Kreditwürdigkeit ab. In meiner Studie argumentiere ich entgegen Mouillebouche derart, dass sich der Bericht von Flodoard aus dem Jahre 935 über den Burgunden-Feldzug der Ungarn nicht nur auf das Königreich Burgund, sondern auch auf das Herzogtum Burgund bezieht, das einen Teil des Westfränkischen Reiches bildete. Im Anschluss daran bezweifle ich – auf Grundlage der Bezeugung von Flodoard – die Theorie von Szabolcs Vajay, wonach die Ungarn im Laufe des großen Feldzugs des Jahres 937 das Herzogtum Burgund als Verbündete der Karolinger aufwühlten. Schließlich wäge ich einzeln die lokalen kodifizierten Traditionen Burgunds ab, die im Vergleich mit den gleichaltrigen Quellen meines Erachtens gerade bezeugen, dass die Ungarn zahlreiche Kircheninstitutionen des Gebietes tatsächlich aufwühlten. Nach der Projizierung der späten Traditionen auf eine Karte kann die Behauptung aufgestellt werden, dass in erster Linie die Bewohner des Saône-Tales unter ihrer Präsenz litten.

Dániel Bácsatyai

LES INCURSIONS DES MAGYARS EN BOURGOGNE ET LEURS SOURCES (2ÈME PARTIE)

Résumé

Lors de leurs incursions au 10e siècle, les Magyars ont également atteint les confins occidentaux de l'Europe carolingienne décadente, dont le territoire de la Bourgogne. Seules quelques sources laconiques contemporaines évoquent les actions militaires, mais ces incursions ont marqué la mémoire locale comme en témoignent certaines traditions vivantes dans les siècles suivants du Moyen Âge. Ces dernières décennies, l'historiographie française, notamment Hervé Mouillebouche pour la Bourgogne, a tendance à contester l'authenticité de ces traditions. Dans mon étude, je discute la position de Mouillebouche et je présente des arguments pour étayer l'idée que la chronique de 935 de Flodoard évoquant la campagne des Magyars en Bourgogne concerne non seulement le Royaume de Bourgogne, mais également la Principauté de Bourgogne qui faisait partie de la France occidentale. Par la suite, je réfute, sur la base du témoignage de Flodoard, la théorie de Szabolcs Vajay selon laquelle les Magyars ont dévasté la Principauté de Bourgogne aux côtés des Carolingiens lors de la grande campagne de 937. Pour finir, j'examine chacune des traditions écrites de la Bourgogne, en les confrontant également aux sources contemporaines, et j'en conclus que ces traditions témoignent du fait que les Magyars ont réellement dévasté de nombreuses institutions religieuses du territoire. La visualisation sur une carte des traditions tardives permet de constater que ce sont principalement les habitants de la vallée de la Saône qui ont souffert de la présence des Magyars.

Даниель Бачатяи

БУРГУНДСКИЕ ВЕНГЕРСКИЕ НАБЕГИ И ИХ ИСТОЧНИКИ (ЧАСТЬ 2.)

Резюме

Венгерские набеги в X. веке достигли и западные концы распадающегося королевства Каролингской Европы, в том числе и территорию Бургундии. О военных акциях сообщают лишь горстки своевременных – и вполне емких – источников, в то же время как в более поздние века средневековья эти грабежи остались более заметными в местной памяти. Французская Историография последних десятилетий – в случае Бургундии Эрве Моуиллбуш – склонна отрицать любое доверие к этим традициям. В моем исследовании я – споря с Моуиллбушем – утверждаю, что 935. годовой отчет Флодоарда о венгерском походе в Бургундии относится не только к Королевству Бургундии, но и к Герцогству Бургундии, являющемуся частью Западного Франковского Королевства. В дальнейшем – на основе свидетельских показаний Флодоарда – я отрицаю теорию Сабольча Вайаи, в которой говорится, что в 937-ом году в ходе крупного военного похода венгерские войска ставшие союзниками Каролингов разорили княжество Бургундии. И наконец я взвешиваю по одному каждые написанные местные традиции Бургундии, которые сравнивая с своевременными источниками, на мой взгляд, показывают именно то, что венгры действительно опустошили на территории многочисленные религиозные учреждения. После проекции позднейших традиций картографически можно заявить, что от их присутствия в основном пострадали жители долины Соны.